

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

**Vybrané biblické symboly jejich
teologický a výtvarný význam**

Selected Biblical Symbols and Their Theological and Graphic
Meaning

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. ThDr. Ján Liguš Ph.D.

Autor: Pavla Vaňková

Praha 2011

Anotace

Tato diplomová práce se dotýká vybraných biblických symbolů, jejich teologického a výtvarného významu. Téma jsem zúžila na biblické symboly týkající se zobrazování Krista především v době raně křesťanské. Vychází z mé vlastní výtvarné zkušenosti při práci se symbolikou.

K tématu práce mě přivedl hlubší zájem o teologický význam symbolů.

V diplomové práci se snažím poukázat na důležitost a propojenost symbolů v umění. V dnešní době, kdy umění přestává být sdělné ve své výpovědi, jsem se chtěla vrátit do prvních staletí raně křesťanské tvorby a začít čerpat z tohoto živého pramene. Vybrala jsem si symbolickou tematiku zpodobování Krista v prvních staletích křesťanských dějin. Symboly jsem řadila do kapitol podle výtvarného vývoje zobrazování Krista od prvních staletí do doby před rozdělením křesťanstva. Používala jsem metody analyticko - explicitní. U teologického významu symbolů jsem se opírala o český ekumenický překlad Bible z roku 1987.

Annotation

This Diploma Thesis deals with selected biblical symbols and their theological and graphic meaning. The subject has been reduced to biblical symbols concerning the representation of Christ, particularly in early christian period. It comes out of my own experience as a creative artist with the work with symbolism. The choice of the subject has been also inspired by a deeper personal interest in theological significance of symbols. I have attempted in the Diploma Thesis to point out the importance and linkage of symbols in arts. In present days, when the arts cease to be communicatory in their statements, I wanted to return into the first centuries of early christian creations and start to draw from this living source. I have chosen the symbolic representation of Christ in the first centuries of christian history. The symbols have been arranged into chapters

according to creative development of representation of Christ from the first centuries up to the time before the division of Christianity. I have used the analytic-explicit methodology. The theological significance of symbols is based on a czech translation of Bible from the year 1987.

Klíčová slova

- Kristus
- Pastýř
- Beránek, beran
- Had
- Orel
- Jednorožec
- Ryba
- Alfa a omega
- Král
- Chléb
- Kámen
- Kámen úhelný, základní
- Oblaka
- Světlo
- Slunce
- Kříž
- Symbol
- Ikonografie

Keywords

Christ

Shepherd

Young ram, ram

Snake

Eagle

Unicorn

Fish

Alpha and omega

King

Bread

Stone

Cornerstone

Clouds

Light

Son

Cross

Symbol

Iconography

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 25.5.2011

Pavla Vaňková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za odbornou pomoc ThDr. Sofii Kučerové a vedoucímu diplomové práce Prof.ThDr. Jánů Ligušovi PhD.

Obsah

ÚVOD	16
STAĚ	
1. Význam symbolu	19
2. Zpodobení Krista jako pastýře.....	24
2.1. Symbol pastýře	24
2.2. Beránek, beran.....	28
2.3. Výtvarný význam zobrazování pastýře	30
3. Animální symbolika ve zpodobení Krista	33
3.1. Symbol Hada	33
3.2. Symbol Jednorozce	36
3.3. Symbol Orla.....	37
3.4. Symbol Ryby	39
3.5. Výtvarné zpodobení animal.symbolů v katakombálním umění... 40	
4. Symboly vztahující se k Majestas Domini.....	42
4.1. Alfa a Omega	42
4.2. Král	44
4.3. Výtvarný význam Krista ve zpodobení Majestas Domini.....	46
5. Symbolika eucharistie a mesiášství	49
5.1. Chléb.....	49
5.2. Kámen	51
5.3. Kámen uhelný, základní	53
6. Symboly kosmologické	55
6.1. Oblaka	55
6.2. Slunce	57
6.3. Světlo.....	59
6.4. Odraz symboliky oblak, světla a jasu především ve ztvárnění Krista jako Pantokratora.....	61
7. Symbol Kříže	63
7.1. Kříž	63

7.2. Tau	64
7.3. Výtvarný význam zobrazování Kříže a ukřižování	65
ZÁVĚR	70
POUŽITÁ LITERATURA	72

Úvod

Ve své diplomové práci se snažím dotknout tematiky vybraných biblických symbolů, jejich teologického a výtvarného významu. Zaměřila jsem se na zpodobení Krista v prvních staletích ranně křesťanského umění. V této době vidím živý zdroj pro pochopení symboliky a její souvislosti s myšlením doby a vnímáním Krista. Je to pokladnice citových hodnot a emocí vyvolaných vírou. Kristus je v každé době, též ve výtvarném umění, kamenem úhelným. Jeho zobrazování je zrcadlem doby.

„Výtvarná díla nepředstavují pouhou inspiraci k biblickým textům, třebaže Písmo často ikonografii objasňuje a konfrontuje, jelikož umění má své vlastní zákony, podle kterých se utváří a vyvíjí. Křesťanské umění nepředstavuje pouze cenný doklad tradice kulturní, nýbrž i ekleziální, poněvadž je „teologickým místem“, kde jsou zachovány aspekty víry jemu vlastní.“¹ „Výtvarná tvorba udává svědectví o poměrech a náboženském ovzduší doby svého vzniku, neboť po celá staletí představovala jediný sdělovací prostředek přístupný široké vrstvě negramotných křesťanů.“²

„Všeobecně zdůvodňovaná přesažnost umění nerozlučně spjatá s posvátnem přináší výtvarným dílům význam a působivost daleko přesahující limity ikonografické nauky. Můžeme prostudovat vše, co určitému zobrazení předchází, má na něj vliv a popsat veškeré okolnosti jeho vzniku, neznamená to přitom, že jsme vyčerpali všechny možnosti. Existuje totiž eschatologie uměleckého díla, alespoň tehdy, když se nejedná o pouhou kopii, nýbrž poesii, skutečnou tvůrčí činnost. Poetický obraz „nemá žádnou minulost“, pochází z bytí, předchází vše budoucí, neznámé, nepostižitelné, svět, který ještě neexistuje a je vždy přinesen na hřebenech vln zážitků. Umělecká tvorba

---

¹ TÉŽE, Marie-Jean. *Zjevení Krista*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti, 2007, 224, cit. s. 7, ISBN 978-80-86715-87-2

² TÉŽÉ, M.J., op.cit., s. 8

nepřináší náboženským pravdám pouze viditelnou krásu, neboť se svým osobitým projevem a tvůrčím elánem se podílí na Božím zjevení.“³

„Moderní umění se tu neobjevilo jako blesk z čistého nebe. Je výsledkem hlubokých změn duchovních hodnot, které se uskutečnily v době osvícenské. Osvícenství stačilo v době jen o málo menší než dvě století změnit svět. Chceme-li porozumět modernímu umění a pochopit, proč je nositelem právě takového poselství, musíme je konfrontovat s uměním před těmito převratnými změnami.“⁴ Proto jsem se snažila ve své práci dojít k živým pramenům počátků výtvarného umění, abych tak lépe pochopila současnou dobu a smysl umění dnes.

Po mém „setkání“ s katakombálním uměním se mi otevřela cesta symboliky a radosti z tvorby, to se stalo pro mě osudným a po cestičkách sobě vlastních mě přivedlo k živé víře.

Ve své diplomové práci jsem spojila vybrané symboly do několika kapitol, podle přibližné chronologie zobrazování Krista od symbolu pastýře do symbolu Kristova utrpení - Kříže.

---

³ TÉZÉ, M.J., op.cit., s.10

1. VÝZNAM SYMBOLU

„Každý symbol má mnoho významů. I když časový odstup od některých biblických knih je jen několik století, v průběhu této doby se několikrát změnil význam symbolů. Symbol zobrazuje určitou věc, ale také ukazuje k jiné věci, události, jde přes sebe, transcenduje původní význam, je v rovině přeneseného významu.“⁵

Etymologicky se slovo „symbol“ odvozuje z řečtiny: od *symballein*, tj. naházet na hromadu, spojit. Toto slovo tedy naznačuje syntézu, sjednocení a jednotnost něčeho dvojího. Poloviny rozlomeného prstenu, jejichž spojením si potomci dvou přátel mohli navzájem prokázat svou totožnost, jsou přesně vzato alegorií symbolu. U všech symbolů, jejichž antický jazykový úzus užíval, aby jimi označil nejrůznější věci, lze vždy rozpoznat společný základní význam, totiž spojení dvou prvků vzájemně protikladných, a přece k sobě podstatně patřících. Výchozí řecké slovo má však ještě další význam: srovnávat, vykládat, usuzovat. Tak používali stoikové pojmu „symbol“, když v něčem spatřovali zastřený odkaz na filosofickou nebo teologickou pravdu. Filón Alexandrijský převzal tento „symbolický“, lépe alegorický způsob výkladu pro interpretaci Bible, a stal se tak vzorem alexandrijských exegetů, zejména Klementa Alexandrijského a Origena. Symbol je mu znamením a důkazem pravdy vyslovené v Písmu. Skutečnost stvoření se vztahuje na skutečnost Stvořitele. Tak se v symbolu setkávají dva světy: to, co je v popředí, a to, co stojí za tím, fenomén a idea. Hlubinu a nepochopitelné pravdy nelze vysvětlit jinak než pomocí a ve smyslu analogie, symboly se jeví jako posvátná a ke spáse vedoucí znamení.⁶

---

⁴ ROOKMAAKER, H.R. *Moderní umění a smrt kultury*. Praha: Návrat domů, 1996, 231 s. cit. s. 7

⁵ LIGUŠ, Ján. *Biblická hermeneutika*. Propedeutický úvod. Banská Bystrica: Združenie evanjelických cirkví v SR, vo vydavateľstve TRIAN v Baské Bystrici, 2002, 185, cit. s. 106

⁶ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999, 365, op. cit. s. 12

V moderním jazykovém úzu může symbol být jak *signum significativum*, tak i *signum representativum*: něco buď označuje, nebo reprezentuje. Význam symbolu nespočívá v něm samém, nýbrž ukazuje nad něj. Podle Lurkera je pro náboženského člověka symbol konkrétním fenoménem, v němž se myšlenka božského a absolutního stává imanentní takovým způsobem, že ji symbol vyjadřuje zřetelněji, než by to mohla učinit slova.

Je problematické, když někteří filosofové vymezili významové pole ještě dále. Např. Cassier rozumí symbolickou formou každou energii ducha, díky níž se nějaký duchovní významový obsah váže na konkrétní znamení a niterně se mu přivlastňuje, to znamená, že všechny formy našeho kulturního života jsou symbolické. Cassier chtěl označit člověka přímo jako *animal symbolicum* (bytost symbolická) – místo *animal rationale* (bytost rozumová). Nakonec rozšířily zvláště přírodní vědy, ale i lingvistika, pojem symbolu tak, že se všechna znamení, která něco zastupují, nazývají symboly, i když se jedná jen o dopravní značky nebo značky chemických prvků. Odtud však snadno vyvstává nebezpečí, že všem symbolům přiznáme jen charakter značek, pak už by např. křesťanský kříž neznamenal nic jiného, než co znamená domovní číslo, neboť by obojí sloužilo jen k vnějšímu označení.⁷

K podstatě symbolu patří, že jej nelze vysvětlit v pojmech. Symbolický význam se podle Lurkera zcela liší od konvenčních a náhodných znaků a nezávisle na intelektuálních poznacích a znalostech odkazuje k jiné rovině bytí. Pokud je takový symbol pravý, bude se nutně týkat pouze “vyšší” roviny bytí. Symbol reprezentuje více, než znázorňuje. Všechno přirozené a materiální se v něm stává transparentním a směřuje k samé podstatě své existence.⁸

Mínění o symbolickém obsahu Bible se u jednotlivých teologů velmi různí, někteří uznávají jen pár symbolů, jiní teologové označují biblické texty jako veskrze symbolické. Podle Lurkera se symboličnost staro- i novozákonních textů ve všech oblastech života, kde se má naznačit niterné vnějším, celek částí, neproměnné pomíjívám. „Symbol je vůči skutečnosti,

---

⁷ Lurker,op.cit. s. 12-13

⁸ Lurker,op.cit, s. 14

kteřá se od něho svou povahou liší, jejím representantem, přitom to, co reprezentuje, zaujímá podle příslušného způsobu symbolizace k symbolu různý odstup. Symbol tak není žádnou kopií, nýbrž zachycuje to, co je podstatné, a činí to ve vyšším smyslu po způsobu podobenství názorným.“⁹

Z hlediska dějin spásy je symbol výrazem nepřerušného spojení mezi Stvořitelem a jeho stvořením. Vše stvořené ukazuje na Stvořitele – nikoliv obráceně! Zjevují-li se z plnosti božského pravzoru jednotlivé obrazy, pak jsou ve vlastním slova smyslu *sym-bolon*, smísením, srážkou času a věčnosti.¹⁰ „To, co je neviditelné“ na Bohu, „lze od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle.“¹¹

Symbol je současně zahalením i zjevením. Proto také je často interpretace symbolů tak složitá. Symbol poukazuje k nepochopitelnému a reprezentuje je, nemůže jej naše ratio uchopit. Symbol je výtazkem ze sumy jednotlivých myšlenek, symboly nejsou strnulé, nýbrž jsou proměnlivé. Někdy se zdá, že symbol sám sobě protirečí. Existují symboly, které naznačují oba póly bytí – život a smrt, dobro a zlo. Symbol nabízí spoluúčast a vyžaduje spoluúčast. Vylučuje postoj pouhého diváka.¹²

Pro křesťany byl symbol především slovo mající stejný význam jako „vznání víry.“ Jednotně a závazně stvrdit vyslovitelné a nevyslovitelné o Ježíši Kristu, pravém Bohu a pravém člověku. Snad pod tlakem pronásledování opakujícím se po staletí, snad následkem Mojžíšových zákonů, specifické křesťanské umění dlouho nenabývalo většího významu. Na freskách v katakombách, sarkofázích, hliněných lampách se však vedle určitých biblických výjevů, které vykreslují především naděje křesťanů, se již brzy objevují symbolické znamení, ve kterém poukazují na víc, než zobrazují:

---

⁹ Lurker, op.cit. s. 15

¹⁰ Lurker, op.cit., s.15

¹¹ Bible, citováno podle českého ekumenického překladu z roku 1987, Římanům 1,20

¹² Heiz-Mohr, Gerd. Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění. Praha: Volvox globator, Praha 1999, 320, op.cit. s.12, ISBN 80-7207-300-1

z živočišné říše je to třeba ryba, orel, holubice, beránek, skopec, páv, had. Z říše rostlinné pak strom, vinná réva, olivová ratolest, růže. Člověk nemůže a nikterak nechce zobrazovat božské jako samého Boha, v přesvědčení, že“ mezi Stvořitelem a stvořením nemůže být zjištěna sebevětší podobnost, aniž by tato zahrnovala ještě větší nepodobnost mezi oběma“ (čtvrtý vatikánský koncil, 1215), ale člověk nachází znaky Stvořitele (vestigia Dei) v jeho (s) tvoření a orientuje se především podle proměny Boha v člověka, zviditelnění Boha v Kristu. V těchto souvislostech získalo stále bohatěji vypravované symbolické umění svůj teologický fundament, svoji výchovnou a kontemplativní sílu.¹³ Systém symbolů v ranně křesťanském a v románském umění představuje ve svém úhrnu vysoce smyslově platné a intenzivně znázorněné křesťanské vyznání víry. Jedná se vždy o vnitřní obraz, alegorii a poselství. Výchova ke sloučení vidění a myšlení se zdá být formou apoštolátu, který je vykonáván tu diskretním způsobem, tu s dramatickou přímostí.¹⁴ Hojnost může uvádět v rozpaky, drastičnost odvádět od hlouběji poznávajícího zkoumání. Proto jsou pochopitelné obavy Bernarda z Clairvaux zodpovědného za ducha, smysly a spásu mnoho mnichů. Ale nikdy se nemohlo jednat o idolatrii, o poklesek proti smyslu zákazu obrazů ve starém zákoně: „Nemodli se k nim a nesluž jim!“ Již papež Řehoř Veliký prohlásil v souvislosti s radikálním nepřátelstvím vůči obrazům, kterým proslul biskup Serenus z Marseille: „Je něco jiného modlit se k obrazu anebo se skrze výtvarné znázornění naučit, k čemu se modlit.“ Zvolené obrazové znaky nebyly vždy křesťanského původu, ale v době křesťanství byl jejich výklad v křesťanském smyslu pozměněn. Obecně lze konstatovat silný vliv pohanského starověku. Na druhém místě můžeme jmenovat obrazový svět a jazykový úzus Nového zákona. Nadto jsou přejímány osoby, události a podobenství a obrazná vyjádření ze Starého zákona v určité alegorickými výklady a kázáními vyplývající spojitosti s Novým zákonem. „ *Nový zákon je skryt ve starém, Starý zákon se zjevuje v Novém*“ (Augustinus).¹⁵

---

¹³ Heinz-Mohr, op.cit s. 9-10

¹⁴ Heinz-Mohr, op.cit. s. 10

¹⁵ Heinz-Mohr, op.cit. s. 11

Ačkoli jsou prokázány vědecky probádané tradice, které rozsáhlý obrazový materiál křesťanského symbolického umění formálně i obsahově utvářely a které ještě dnes umožňují spolehlivé výklady obrazů a znaků, přece nesmíme tuto spolehlivost zaměňovat s jednoznačností. Symbol je podoben krystalu, který odráží totéž světlo velmi rozmanitými způsoby. Již církevní otcové, jejichž názorným kázáním rané křesťanské symbolické umění mnoho vděčí, oplývali fantazií a tím se ocitli mezi sebou v ambivalencích a rozporech, které se projevíly v typologické a alegorické významové souvislosti fresek a reliéfů. Při výkladu svátostí se církevní Otcové stále více přikláněli k analogiím mezi církevními obřady a biblickými událostmi. V přechodu Rudým mořem spatřovali předobraz křtu, a oběť chleba a vína, kterou přinesl Melchisedech, platila jako odkaz k eucharistii.¹⁶

„Řada zvířat, jako třeba lev, může nabýt velmi rozdílných symbolických významů podle toho, z jakého okruhu kultury a obrazotvornosti je to které zobrazení odvozeno nebo do jaké konkrétní obrazové souvislosti je právě na tomto místě zařazeno. Zde se výklad symbolů nachází ve stejných problémech jako výklad snů. Obojí vyžaduje jistou pružnost porozumění a uniká zjednodušující racionalizaci. Právě touto ambivalencí se však symbol podílí také na všeobecné danosti tohoto světa, že totiž úplné, nedílné a bezprostřední pochopení řádu bytí jako celku je analyzujícímu pohledu člověka odepřeno a on se o něj může pokusit jen částečně, jestliže se odváží úsudku od nižšího na vyšší, od viditelného na neviditelné.“¹⁷

Po ustrnutí a po obsahově často už nechápaném tradování biblicko-křesťanského bohatství symbolů v katolické církvi a nepřehlédnutelném odklonu či přímo odmítání obrazů a symbolů na straně protestantské se od počátku 20. století probouzí nové chápání symbolů poté, co již v 19. století Fridrich Creuzer a Johann Jakob Bachofen poukázali na nábožensko-dějinný význam symbolu a mýtu. Zmiňujeme-li tu zastánce hlubinné psychologie pouze in-margine – byť jejich závěry a poznatky jsou přínosné i pro teologii - nemůžeme opominout dvě významné osobnosti náboženského života: Karla Rahnera a Paula Tillicha, kteří se při vzájemných rozdílech setkávají ve svém

---

¹⁶ Lurker, op.cit.s.18

„přiznání“ k symbolu. Pro Rahnera je to, co existuje „samo od sebe nutně symbolické, protože se musí bytostně vyjadřovat, aby našlo svou vlastní podstatu“ – Rahner se přitom obrací k základním myšlenkám scholastiky, které završuje nauka o analogii jsoucna. Tillich pokládá svébytnost, „svémocnost“ za nejdůležitější charakteristiku symbolu, v němž spočívá nevyhnutelnost, kterou se liší od znamení, jež je samo o sobě bezmocné.¹⁸ Člověk, který se při veškerém pokroku stal bezvýznamným kolečkem bezduché světové mašinerie, by se opět měl pocitovat a prožívat jako mikrokosmos. Jde o to znovu získat ztracený střed! A to je možné jen v „re-ligio“, ve zpětné vazbě na Boha. Neocenitelnou pomocí jsou přitom obrazy a symboly, které rozvíjí Bible.¹⁹

„Obraz je sjednocením smyslového, duchovního a neduchovního. Obraz apeluje na tuto jednotu v člověku, apeluje na jeho celek“ (Max Picard).

---

¹⁷ Heinz-Mohr, op. cit. s.13

¹⁸ Lurker, op.cit. s.19-20

¹⁹ Lurker, op. cit.s.20

2. ZPODOBENÍ KRISTA JAKO PASTÝŘE

2.1. Symbol Pastýře

Vysoké hodnocení práce pastýře, který vodí své stádo na pastviny a chrání je před divokými zvířaty, se ukazuje v tom, že jedním z nejužívanějších titulů staroorientálních králů je označení „ pastýř“. Insignie egyptských králů, tzv. důtky a žezlo, byly původně odznaky pastýřů, totiž plácačka na mouchy a pastýřská hůl. I řecký mýtus ví o příbuznosti mezi pastýřem a králem, když vypravuje, jak královský syn Paris pase své stádo na svazích pohoří Idy. Podle staré představy je král pozemským reprezentantem boha, spatřuje antika tohoto reprezentanta i v obraze pastýře. V mezopotamském i řeckém umění najdeme obraz pastýře, který nese na rameni beránka jako telátko. Tak byl zobrazován i řecký bůh Hermes jakožto Krioforos (tj. Nosič beránka).²⁰

David byl povolán od stáda k úřadu královskému. Sám Hospodin řekl Davidovi: „Ty budeš pást Izraele, můj lid, ty budeš vévodou nad Izraelem.“²¹ Opakovaně srovnává Bible vůdce lidu s pastýři. Hospodin svěří svůj lid pastýřům, „a ti vás budou pást obezřetně a prozíravě.“²² Existují i špatní vůdcové, kteří jednají proti zájmům svých poddaných, jim platí prorokovo slovo: „Běda pastýři ničemnému, který opouští stádo!“²³ Protikladem mnoha pozemských pastýřů, kteří zapomínají na své povinnosti a pasou sami sebe místo ovcí, je Hospodin jako dobrý pastýř: „Tak jako pastýř pečuje o své stádo, když je uprostřed svěřených ovcí, tak budu pečovat o své ovce a vysvobodím je ze všech míst, kam byly rozptýleny v den oblaku a mrákoty.“²⁴ Ti, kdo věří v Boha, jsou jako „ovce, které pase.“²⁵ Koho vodí na pastvu služebník Hospodinův, ten nebude „hladovět a žíznit.“²⁶ V písni písni se objevuje

---

²⁰ Lurker, op.cit. s.184

²¹ 2 Samuelova 5,2

²² Jeremiáš 3,15

²³ Zachariáš 11,17

²⁴ Ezechiel 34,1-12

²⁵ Žalm 100,3

²⁶ Izajáš 49,9

nebeský Ženich jako pastýř, který „pase v liliích.“²⁷ „Pasení v liliích“ je obrazem milenecké lásky, která je tu zase symbolem touhy člověka po Bohu. Tak není divu, že zaslíbený mesiáš vystupuje jako pastýř.²⁸ Hospodin pověří panstvím jednoho jediného pastýře. Ve vědomé narážce na dřívějšího krále Davida nazývá Ezechiel Božího vyslance rovněž Davidem. Mesiášská doba už je tu, když Hospodin „jako pastýř pase své stádo.“²⁹

Ježíš vysvětluje svůj úkol v podobenství o dobrém pastýři. Je „poslán ke ztraceným ovčím z lidu izraelského“³⁰ Jako dobrý pastýř má starost o ztracené ovce, tak „Syn člověka přišel spasit, co zahynulo.“³¹ Když pastýř naleznе zbloudilou ovci, „vezme si ji s radostí na ramena.“³² Na rozdíl od nájemce, který ponechá stádo na holičkách, když mu hrozí nebezpečí, je Kristus ten dobrý pastýř, který vede všechny ovce, i ty, „které nejsou z tohoto ovčince“, tj. i Nežidy.³³ Kristus je dobrý pastýř, který „položí svůj život za ovce.“³⁴ Ovce, které slyší hlas svého Božího pastýře, „nezahynou na věky.“³⁵ Když Ježíš vstal z mrtvých, přenesl pastýřský úřad na své učedníky. Petrovi řekl „Pas mé beránky ... Buď pastýřem mých ovčí!“³⁶ V 1. listu Petrově apoštol napomíná představené obcí, aby byli příkladem stádu, aby se jim jednou od nejvyššího Pastýře dostalo nevadnoucího vavřínu slávy. Ve funkci soudce světa oddělí Syn člověka „jedny od druhých, jako pastýř odděluje ovce od kozlů.“³⁷ Jako pastýř ztotožněný s nejvzácnějším zvířetem svého stáda – tak je tomu také třeba rozumět, že Kristus je obětník a oběť v jednom – bude apokalyptický Beránek pást vyvolené “ a povede je k pramenům vod života.“³⁸

V církvi se dodnes označují duchovní jako pastýři. Biskupovy listy diecézním věřícím se nazývají pastýřské listy. Symbolem pastýřského úřadu je v jistém smyslu papežské a arcibiskupské pallium. Tento bílý, černými kříži

---

²⁷ Píseň písní 1,7

²⁸ Lurker, M. op. cit. s. 185

²⁹ Izajáš 40,11

³⁰ Matouš 15,24

³¹ Matouš 18,11

³² Lukáš 15,5

³³ Jan 10, 16

³⁴ Jan 10,11

³⁵ Jan 10,27

³⁶ Jan 21,15

³⁷ Matouš 25, 32

³⁸ Zjevení 7, 17

zdobení pás látky se vyrábí z vlny dvou beránků, kteří jsou každoročně požehnáni na svátek sv. Anežky v Římě.³⁹

---

³⁹ Lurker, op.cit. s.186

2.2. Symbolika beránka a berana

Kvůli své prostotě a trpělivosti se ovce stala symbolem zbožného člověka, který odpovídal jiné metafoře náboženského jazyka: božskému pastýři. Beran byl symbolem plodnosti. V bibli je poddajnost ovce a její závislost na pastýři obrazem vztahu člověka k Bohu: „Hospodinova pospolitost nemá být jako ovce bez pastýře.“⁴⁰

Bůh pase své stádo „jako pastýř pase své stádo, beránky svou paží shromažďuje, v náruči je nosí, březí ovečky šetrně vede.“⁴¹ Jehně, beránek, který se dává vést k porážce ochotně jako žádné jiné zvíře, byl nejoblíbenějším obětním zvířetem. Každodenně byl přiváděn k oltáři beránek k ranní a večerní oběti.⁴² Ze symbolického hlediska jsou tito obětní beránci Staré smlouvy předobrazem beránka Nové smlouvy, který se obětuje za celé lidstvo. U Izajáše nacházíme v souvislosti se služebníkem Božím vsutku prorocká slova: „Byl trápen a pokořil se, ústa neotevřel, jako beránek vedený na porážku.“⁴³ V aramejštině jsou výrazy pro slova „služebník“ a „beránek“ totožné. Už z příběhu o Abrahamovi a Izákovi je zřejmé, že beran, který se zachytil v křoví za své rohy a kterého pak Abraham obětoval na oltáři zápalné oběti, je zástupnou obětí.⁴⁴ Také obětování velikonočního beránka večer před hroznou nocí, v níž anděl pobil všechno prvorozené Egyptanů, bylo zástupnou obětí. Domy Izraelitů, které byly označeny na veřejích krví beránka, Hospodin pomínul. Krev Beránkova nebyla jen prostředkem smíru, který měl zadržet Boží hněv, ale i poznávacím znamením věřících, kteří se při velikonočním hodu shromažďovali k pospolitosti.⁴⁵

Jan Křtitel poznal Ježíše Krista jako služebníka Božího a jako skutečného velikonočního beránka, když pravil: „Hle, beránek Boží, který snímá hříchy světa.“⁴⁶ Bezprostředně před zatčením se Ježíš s učedníky účastnil hodů velikonočního a při tom ustanovil eucharistii. Ježíš sám sebe

---

⁴⁰ Numeri 27,17

⁴¹ Izajáš 40,11

⁴² Exodus 29, 38

⁴³ Izajáš 54,7

⁴⁴ Lurker, M.op.cit. s. 28

⁴⁵ Lurker, M.op.cit. s. 28

chápal jako velikonočního beránka: „Vezměte, jezte, toto jest mé tělo ..., pijte všichni, neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.“⁴⁷ Ježíš zemřel ve stejnou hodinu, kdy byli poraženi v chrámu beránci na velikonoční slavnost. Podobně jako u velikonočních obětních zvířat nesměly být lámány žádné kosti, tak tomu bylo u Ježíše: „neboť se stalo, aby se naplnilo Písmo.“⁴⁸ Jasně to vyslovuje Pavel: „neboť byl obětován náš velikonoční beránek.“⁴⁹ Petr upozorňuje, že věřící nebyli vykoupeni pomíjivými věcmi, „nýbrž převzácnou krví Kristovou. On byl k tomu jako beránek bez vady a bez poskvrny.“⁵⁰ Také na apokalyptickém trůnu slávy má beránek jizvy své oběti, je jako „obětovaný.“⁵¹ Při posledním soudu budou mocní a boháči světa se strachem volat: „Skrýjte nás ... před hněvem Beránkovým.“⁵² Ale ti, kdo vyprali svá roucha a vybělili je v krvi Beránkově, „budou před trůnem božím ... a Beránek, který je před trůnem, je bude pást a povede je k pramenům vod života.“⁵³

Ukončení království Božího se srovnává se svatbou, již se Kristus v podobě beránka spojuje navždy se svou nevěstou, obcí Boží. Ježíš sám se znovu chápe starozákonního obrazu o stádu hlídaném pastýřem, když říká Petrovi: „Pas mé beránky!“⁵⁴ Při posledním soudu Syn člověka oddělí od sebe národy, „jako pastýř odděluje ovce od kozlů.“⁵⁵

Beránek, jako symbol Krista vešel do liturgie, se objevuje v hymnu Gloria in excelsis (Sláva na výsostech), při přijímání a zvláště ve velikonoční bohoslužbě. Tak slaví církev ustavičný hod velikonoční na trvalou památku Beránka Božího, který snímá hříchy světa (Agnus Dei, qui tollit peccata mundi). Pavlovo srovnání Krista jako velikonočního beránka, našlo odezvu v lidovém zvyku, což dosvědčuje pečivo tvarované v podobě velikonočního

---

⁴⁶ Jan 1,29

⁴⁷ Matouš 26,26

⁴⁸ Jan 19,31-36

⁴⁹ 1Korintským 5,7

⁵⁰ 1 List Petřův 1,19

⁵¹ Zjevení 5,6

⁵² Zjevení 6,16

⁵³ Zjevení 7, 14-17

⁵⁴ Jan 21,15

⁵⁵ Matouš 25,32

beránka. Agnus Dei, tj. zobrazení beránka s křížovou svatozáří, s křížem, případně s praporcem, na němž je zobrazen kříž a s kalichem, je od starokřesťanské doby symbolem Krista.⁵⁶

Podle Blažička je Agnus Dei symbolickým zobrazením Krista jako beránka, známé od starokřesťanské doby. Později medailónek s voskovým reliéfem ulitý z velikonočních svící. Agnusek je pak ražená medaile s podobou beránka s korouhví a křížem. Součástí ikonografie sv. Jana Křtitele (nápis Ecce Agnus Dei na stuze obtácející hůl s křížem).⁵⁷

---

⁵⁶ Lurker, op.cit. s.30

⁵⁷ Blažiček J.O., Kropáček J. *Slovník pojmů z dějin umění*. Praha: Odeon, 1991, 246, cit. s. 11

2. 3. Výtvarné zpodobení Krista jako pastýře v prvních staletích raně křesťanského umění

Nejstarší obrazy Krista se nám zachovaly na nástěnných malbách římských katakomb ze 3. století. Pastýř není vyzdoben žádným tradičním atributem, a skutečně vyhlíží jako pouhý ovčák. Obvykle bývá přepásán opaskem, na němž visí čtورا nebo mošna, na nohou má sandály anebo koturny, nákolence či kamaše a v náruči přináší zbloudilou ovečku nazpět do ovčince. Pokud má jednu ruku volnou, buď kyne na pozdrav, nebo v ní drží pastýřskou hůl, nádobu na dojení či dokonce Panovu flétnu. Je novým Orfeem, přinášejícím světu spásný zpěv evangelia. Velmi často má vzhled jinocha s kudrnatými vlasy, přímým pohledem připomínajícím svým pružným, elegantním pohledem a mírně vybočenou postavou spíše antického eféba, než izraelského proroka. Obraz odpovídá helénistické představě „ideálního člověka“, která od starověkého Řecka pronásledovala imaginárno pohanů a tehdejší křesťané si navzdory pronásledování, jehož byli předmětem, s oblibou svého Spasitele v této podobě představovali. Výraz Pastýřova obličeje není individualizovaný, důležitý je symbol mládí nepodléhající času. Věčně mladý mimočasový Pastýř nikdy nepomíjí. Bůh je mladý a věčný zároveň.⁵⁸ Pastýř zpravidla stojí v pastorální idylické krajině oživené ovciemi uprostřed stromů, v nichž hnízdí ptáci. Kolem se rozprostírají rozkvetlé louky symbolizující místo Věčné blaženosti. Aniž by opustil svoje řemeslo, rozdává ovčák nebeské statky a navzdory svému okolí zůstává v nedostupném kruhu vždy sám a nikdy není spolu s dalšími postavami. Všechny výjevy nástěnných maleb katakomb obklopující nadhlavníkovou postavu Pastýře působí jako kultovní aklamace kolem hlavního motivu chvalozpěvu, které neúnavně a sborem opakují nespočetné skutky, skrze něž Bůh Starého a Nového zákona přináší spásu svým věrným. Nástěnné malby jsou výtvarnou interpretací doxologie, třebaže v nich Boží sláva není zjevná. V raně křesťanském umění zůstává právě tak skryta

---

⁵⁸ TÉZÉ, op.cit. s. 12

jako v prvních letech Kristova života. Postava pastýře nepředstavuje teofanií obraz, v němž by přirozenou analogií byla dána najevo moc, sláva a nadzemská existence Spasitele. Kristus zde není konkrétně zobrazen, nýbrž pouze vsugerován, nicméně podle víry jeho skrytou přítomnost vytuší. Starověký člověk měl v úctě tajemství a skryté mělo pro něj často větší význam nežli zjevené. Tertuliánův výrok o mystériu Pašiji je dostatečně výmluvný: „Čím bylo Kristovo utrpení obdivuhodnější a úžasnější, tím více bylo nezbytné je zahalit svatými temnotami, aby nás jeho nedostupnost donutila obrátit se na Boží milost.“ K Bohu se nemůžeme přiblížit neuctivě, nepřipraveni, nezasvěceni, a dokonce ani bez pomoci shůry, zejména když se jedná o odhalení jeho základní pravdy, zvláště jedné z nejdůležitějších: jeho lásky k člověku.⁵⁹

V katakombálním umění je naděje spásy všudypřítomná, že pro ni obvyklé náměty pohřebního umění nikde nespátříme. Žádné balzamování, pochovávání mrtvých, pohřební obřady, plačky s rozpuštěnými vlasy, tak časté v Egyptě, Řecku i pohanském Římě se tady nevyskytnou. Obraz smrti se paradoxně v pohřebních komorách katakomb vůbec neobjeví.⁶⁰

„ Je-li umění vlastní oponovat smrti obrazy, žádné období se této role nezhostilo lépe než raně křesťanské.“⁶¹

---

⁵⁹ TÉZÉ, J.M., op.cit. s.24

⁶⁰ TÉZÉ, J.M., op.cit. s.24

⁶¹ Citát od Ernsta Blocha

3. ANIMÁLNÍ SYMBOLIKA VE ZPODOBENÍ KRISTA

V této kapitole jsem vybrala 4 zvířecí symboly časté ve zpodobování Krista. Hada, Jednorožce, Orla a Rybu.

3.1. Had

Je to živočich, ve kterém se jedinečným způsobem prolínají protichůdné symboly významu života a smrti. Svou úlohu tu hrál fakt, že se had pohybuje bez nohou, líhne se z vajíček jako pták a je schopný usmrtit jedovatým uštknutím. Zřejmě na základě svého skrytého způsobu života v podzemních dírách, ale i pro svou zdánlivou schopnost omlazení po svlečení z kůže, byl had v mnohých archaických kulturách symbolem podsvětí a říše mrtvých.⁶²

Kvůli svému uzpůsobení a svým životním projevům je had pro člověka jedním z nejméně příjemných zvířat. Protože vylézá z neproniknutelných houštin, zdá se, že náleží do podsvětí, na druhé straně je ztotožňován se sluncem, protože je má v oblibě. Had se pro svou regenerující se kůži zdá být spřízněn s měsícem a připomínající obnovující život, nesmrtelnost. Askepiův had, ovinutý kolem hole, je dodnes znakem lékařského stavu.

První biblická zmínka o hadovi uvádí jako hlavní znak hada lest a navíc říká, že byl „nejzchytralejší ze vši polní zvěře.“⁶³ Rozeklaný hadí jazyk je spojován s licoměrností klamnými sliby: „Budete jako Bůh.“⁶⁴ Svádí prvního člověka, aby jedl zakázané ovoce. K rozhodujícímu obratu v dramatu, které probíhalo v ráji, dochází v okamžiku, kdy se objevuje had, který slibuje život: „Nikoli, nepropadnete smrti.“⁶⁵ Ve skutečnosti přináší smrt. Hada zasáhla Boží kletba: „Polezeš po břiše, po všechny dny svého života žrát budeš prach.“⁶⁶ Člověka a hada nyní rozděluje nepřátelství. Hada čeká, že mu bude

---

⁶² BIEDERMANN, Hans. *Lexikón symbolov*. Bratislava: vydavateľstvo Obzor, 1992, 385, op. cit. s. 85

⁶³ Genesis 3,1

⁶⁴ Genesis 3,5

⁶⁵ Genesis 3,4

⁶⁶ Genesis 3,14

rozdrcena hlava. Věřícím je dána moc šlapat po zmijích a hadech. Praotec Jákob prorokuje o svém synu Danovi: „Hadem na cestě buď Dan, buď na cestě růžkatou zmijí, jež do paty uštkne koně, že se jeho jezdec skácí nazpět.“⁶⁷ Reptajícímu lidu seslal Hospodin za trest „ohnivé hady“. Když Izraelci vyznali svou vinu a prosili Mojžíše, aby se za ně přimluvil, rozkázal Bůh, aby zhotovili bronzového hada a připevnili ho na žerď. „Když se na něj kterýkoli uštknutý podívá, zůstane naživu.“⁶⁸ Zvíře, které bylo Boží kletbou tak hluboce poníženo, se může díky Božímu slovu stát lidstvu spásou!⁶⁹

Bronzový had je starozákonním předobrazem ukřižovaného Spasitele. „Jako Mojžíš vyvýšil hada na poušti, tak musí být vyvýšen Syn člověka, aby každý, kdo v něho věří, měl život věčný.“⁷⁰ Jednou Ježíš upozorňuje své učedníky na hada jako obraz chytrosti: „...buďte tedy obezřetní jako hadi a bezelstní jako holubice.“⁷¹ Jinak má had většinou negativní význam. Ježíš dal svým učedníkům moc „šlapat po hadech a štírech.“⁷² Had je také symbolem temných sil, je ztělesněním ďábla, kterého Bůh pokoje rozšlape nohama učedníků. V poslední biblické knize se ještě jednou vynořuje známý had z ráje, v apokalyptickém umocnění jako velký, rudý drak, je to „ten dávný drak, zvaný ďábel a satan“ a svede celou zemi.⁷³

Ambivalentní charakter hada našel svůj výraz i v patristice. Svátý Ambrož umluví o Ukřižovaném jako o hadu pověšeném na dřevo. Jákobovo proroctví o Danovi vztahovali církevní Otcové na Jidáše (pocházejícího z kmene Dan), který svou záludností zavinil smrt Páně. Personifikovaná chytrost mívala ve středověku s odkazem na Matouše 10, 16 jako svůj atribut hada. Byzantští a koptští biskupové nosili na vrcholu berly dva hady, jako symbol chytrosti s nímž měli spravovat svá společenství.⁷⁴

Raně křesťanský spis Physiologus si všímá „omladění“ hada po svléknutí – podobně má člověk svléct ze sebe starobu věků a omlazený má

---

⁶⁷ Genesis 49,17

⁶⁸ Numeri 21,7

⁶⁹ LURKER,M.op.cit., s. 65

⁷⁰ Jan 3,14

⁷¹ Matouš 10,16

⁷² Lukáš 10,19

⁷³ Zjevení 12,9

⁷⁴ LURKER,M.op.cit., s. 65

přistoupit k věčnému životu. Had dříve než se napije z pramene, odkládá svůj jed v úkrytě, aby si neznečistil vodu. Také člověk usilující o věčnou blaženost má za sebou nechat jed své hříšnosti. Had je zvyklý uštknout jen oblečené lidi, před nahými utíká. Proto má člověk odhodit „fikový list smyslnosti“ jako starý oděv a má zůstat nahý, zbavený hříchu, aby ho nemohlo napadnout zlo. Nakonec had v ohrožení si chrání svoji hlavu a tělo nechává napospas ohrožení. Toto je příklad pro člověka, který si má chránit hlavu, t.j. Krista a tělo má obětovat tak, jak to dělali mučedníci.⁷⁵

---

⁷⁵ BIEDERMANN,H., op.cit., s.85

3.2. Symbol jednorožce JEDNOROŽEC

Jedním z nejrozšířenějších bájných živočichů starověkého světa je jednorožec. Nejčastěji zobrazován jako bílý sudokopytník v podobě jelena s koňskou hřívou a dlouhým zkrouceným rohem uprostřed čela.⁷⁶

Díky nepřesnému překladu se jméno jednorožce dostalo do Bible. Hebrejské slovo *re'em* znamená druh divokého buvola. Septuaginta je na několika místech v textu přeložila jako *monokeros* a Vulgáta jako *unicornis*. Jednorožec (vlastně divoký buvol) symbolizuje ve SZ mocnou sílu, která se může projevit jak v dobrém, tak ve zlém.⁷⁷

Církevní Otcové uvedli jednorožce do křesťanské symboliky. Origénes srovnává tento jeden roh se světovou mocí Krista, který, „roven jednorožci, bude vládnout nad všemi královstvími“. K rozšíření motivu jednorožce přispěl zvláště latinský překlad Physiologa, podle něhož je jednorožec divoké, nechočitelné zvíře, které nemůže dohonit žádný lovec. Jen když čistá panna usedne v lese, přiblíží se jednorožec k ní a usne na jejím klíně.⁷⁸ V raně křesťanském spise Physiologus se o účinku rohu píše: „Když se jiná zvířata přijdou napít, vyplazí se z trávy had a vypustí do vody svůj jed. Zvěř pozná, že ve vodě je jed a neodváží se napít. Čeká na jednorožce. Ten, hned jakmile dojde k vodě, udělá svým rohem znamení kříže. Tím zruší účinek jedu. Až potom, když se napije jednorožec, udělají to ostatní zvířata.“⁷⁹ Jako symbol čistoty a cudnosti se jednorožec stal mariánským symbolem. Svým rohem vyčistí jednorožec vodu otrávenou hadem a je tak ukazatelem ke Kristu, který vykupuje svět z hříchů. Na biskupských berlách z 11. a 12. století je toto zvíře možno chápat jako symbol Krista.

---

⁷⁶ BIEDERMANN,H.op.cit.,s.114

⁷⁷ LURKER,M. op.cit., s. 85

⁷⁸ LURKER,M. op.cit., s. 85

⁷⁹ BIEDERMANN,H. op.cit., s. 114

3.3. Orel

„Král ptáků“, známý jako symbol bojovnosti a vlády nad výšinami, proto je velmi častý jako heraldický pták.⁸⁰

V mýtu a v náboženské symbolice hraje sotva který pták takovou roli jako orel. Tam, kde je domovem, platí za krále ptactva. Dlí u bohů v nebi, kam nosí vyvolené lidi. Řekové viděli v orlu Diova průvodce. Vznesení duše císaře, odcházející k bohům, naznačovali Římané tím, že současně se spálením panovníkovi mrtvoly nechávali vzlétnout orla.⁸¹

Mocný pták, jehož cesta vede k nebi, byl obrazem síly a vytrvalosti. Ti, kdo důvěřují Hospodinu, „nabývají nové síly, vznášejí se jak orlové, běží bez únavy, jdou bez umdlení.“⁸² Péči Boha o jeho vyvolený lid lze znázornit péčí orla, který nese své mládě na křídlech vzhůru k jejich pravému cíli.⁸³ Jako orel, který střeží své hnízdo a vznáší se nad svými mladými, tak rozprostírá Hospodin svá křídla a přijímá svůj lid, „nese jej na svých perutích.“⁸⁴ Věřícímu platí povzbuzení: „...tvé mládí se obnovuje jako mládí orla.“⁸⁵

Dravec také může symbolizovat Boží soud: „Hospodin na tebe přivede pronárod zdaleka, od konce země, jak přilétá orel.“⁸⁶ Při soudu nad Moábem přilétá orel a hrozivě rozprostírá své perutě nad lidem, zasvěceným zániku.⁸⁷ Orel, bydlící na skále, vyslídí kořist, a kde leží pobití, tam se dostaví.⁸⁸ U Ezechiele symbolizuje orel s mohutnými křídly nejprve babylonskou a pak egyptskou světovou říši.⁸⁹

Místo v knize Jób lze v pozmeněné formě najít v Ježíšově předpovědi konce. „Kde je mrtvola, slétnou se i orly“- podle jiného překladu „supi“.⁹⁰ Orli jsou zde symbolem věřících, kteří se shromáždí kolem usmrceného, pak však

---

⁸⁰ BIEDERMANN,H. op.cit., s. 209 (parafráze)

⁸¹ LURKER,M.,op.cit., s.178 (par.)

⁸² Izajáš 40,31

⁸³ Exodus, 19,4

⁸⁴ Deuternomium 32,11

⁸⁵ Žalm 103,5

⁸⁶ Deuternomium 28,49

⁸⁷ Jeremiáš 48,40

⁸⁸ Jób 39, 27-30

⁸⁹ Ezechiel, 17,3.7

⁹⁰ Matouš 24,28

zmrtvýchvstalého těla Kristova. Ježíš sám řekl: „Kdo by usiloval svůj život zachovat, ztratí jej. A kdo jej ztratí, zachová jej.“ Na otázku jeho učedníků: „Kde to bude, Pane?“ traduje i Lukáš⁹¹ odpověď: „Kde bude tělo, tam se slétnou i orli.“

Physiologus staví do středu pozornosti obrození orla, když orel zestárne a jeho oko se zakalí, spálí své perutě ve věnci slunečních paprsků a ponoří se potom třikrát do pramenu čisté vody, omlazen stoupá opět do vzduchu – „i ty, učedníku Kristův, jestliže ještě nosíš staré roucho, hledej duchovní pramen, Slovo Boží, a leť vzhůru do výše slunce spravedlnosti Ježíše Krista.“ Majestátní pták se stává symbolem Kristovým.

Na několika galských a italských sarkofázích se na přední straně našla orlí hlava s křídly, v zobáku vavřínový věnec s Kristovým monogramem. Na křtitelnicích je orel až do dnešní doby připomínkou vzkříšení. Jako symbol Boží moudrosti se stal atributem evangelisty Jana. Majestát Božího Slova byl na středověkých kazatelkách často znázorňován jako orel s rozpjatými křídly (orlí pult).⁹²

---

⁹¹ Lukáš 17,37

3.4. Ryba

Když se Jonáš, prchající na lodi před Hospodinem, dostal do mořské bouře, vyzval námořníky, aby ho hodili do moře. „Hospodin však nastrojil velkou rybu, aby Jonáše pohltila. Jonáš byl v útrokách země tři dny a tři noci. I modlil se v útrokách ryby k Hospodinu, svému Bohu. “Z lůna podsvětí volal: „...propastná tůň mne obklíčila ... Sestoupil jsem ke kořenům horstev, do hlubin země, závory země se za mnou zavřely navěky. Tys však vyvedl můj život z jámy.“ Na Boží rozkaz ryba vyplivla proroka na zem.⁹³ Břicho ryby je obrazný výraz „pohlcující hlubiny.“⁹⁴ “Být pohlčen“ pak znamená překročit práh k „onomu světu“, jen Boží slovo vrátilo proroka k životu. SZ srovnává lidi s mořskými rybami. Jako ryby chycené „ve zlé síti“, tak se zaplétají lidé ve zlý čas.⁹⁵ Symbolický význam přísluší rybám oživujícím zázračnou vodu, která pramení z chrámu.⁹⁶ Jsou výrazem téže skutečnosti jako stromoví rostoucí na břehu tohoto toku, jehož listí nikdy nevadne a jež nepřestává plodit. Jsou tedy symbolem života a spásy, která přichází od Boha.⁹⁷

Události Jonášova příběhu jsou podle Matouše předobrazem Kristovy smrti a jeho vzkříšení: „Jako byl Jonáš tři dny a tři noci v břiše mořské obludy, tak bude Syn člověka tři dny a tři noci v srdci země.“⁹⁸ Také v NZ je ryba obrazem člověka. Ježíš sám vyzval své učedníky: „Pojďte za mnou a učiním z vás rybáře lidí!“⁹⁹ V horském kázání vede Ježíš paralelu mezi rybou a chlebem na jedné straně (jako dar dobrého otce), na druhé straně mezi hadem a kamenem.¹⁰⁰ Zázračné rozmnožení pěti chlebů a dvou ryb a nasycení pěti tisíců mužů Ježíšem je předobrazem svátosti oltářní. Po svém zmrtvýchvstání se Pán zjevil svým učedníkům u Tiberiadského jezera. Učedníci po celou noc nic nechtyli. Tu jim Ježíš, zprvu nepoznán, řekl: „Hod'te síť na pravou stranu

---

⁹² LURKER,M. op. cit., s. 179-180 (parafráze)

⁹³ Jan 2,1

⁹⁴ Žalm 69,16

⁹⁵ Kazatel 9,12

⁹⁶ Ezechiel 47,9

⁹⁷ LURKER,M. op.cit., s.223 (par.)

⁹⁸ Matouš 12,39

⁹⁹ Matouš 4,19

¹⁰⁰ Matouš 7,10

lodi, tam ryby najdete.“ Učedníci se vrátili s bohatým úlovkem. V síti leželo 153 velkých ryb. Když je spočítali, řekl Pán: „Pojďte jíst.“ Potom jim dal již nad ohništěm upečenou rybu a chléb.¹⁰¹ Při výkladu čísla 153 se myslelo na to, že přírodovědci tehdejší doby znali 153 druhů ryb, které v příběhu symbolizují všechny druhy lidí, jež obemknula církev. Někteří chtěli v čísle 153 po gematrie užívané v antice (převedení písmen slova do jejich číselných hodnot) rozpoznat číslo velikonočního beránka, což by byl opět skrytý poukaz na eucharistii.¹⁰²

Rybu upečenou na ohni, kterou Pán dal svým učedníkům k jídlu, interpretoval již Augustin jako „trpícího Krista“. Christologický význam ryby, tkvící svými kořeny v prastaré symbolice ryby jako dárce spásy, byl znovu oživen sledem písmen řeckého slova pro rybu, ICHTHYS. V jednotlivých písmenech tohoto slova poznávali začáteční písmena slov IÉSÚS CHRISTOS THEÚ HYIOS SÓTÉR, Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel. V dobách pronásledování křesťanů byl obraz ryby tajným poznávacím znamením křesťanů. Křestní koupeli se říkalo piscina (rybník).

Na obraze ryby znázorňuje Tartulián tajemství milosti křtu: „Připodobnění naší rybě (ICHTHYS), Ježíši Kristu, se rodíme ve vodě, a jen když ve vodě setrváme, nalezneme spásu. „Na obrazech v katakombách se ryba objevuje jako symbol eucharistie. Až do 9. století se na scénách večeře Páně nachází vedle chleba a kalicha i ryba.

Ryby jsou často v attributech svatých jako např. u sv. Brendana, sv. Petra, sv. Antonína z Padovy, který kázal rybám.¹⁰³

---

¹⁰¹ Jan 21, 3-13

¹⁰² LURKER, M. op.cit., s. 224 (par.)

3.5. Výtvarné zpodobení animálních symbolů v katakombálním umění

Animální symboly v katakombálním umění tvoří především okolí samotného pastýře. Ten stojí v pastorální idylické krajině oživené ovceci uprostřed zahrad, v nichž sídlí ptáci, je obklopen rybami a kvetoucími stromy. Tyto náměty obohacené o významné biblické výjevy ilustrující spásu lidstva se ve 4. století velmi rozšíří.

„Nejčastěji bývá vyobrazován Jonáš, poněvadž humorné a pohnuté osudy proroka z Ninive, o němž se zmiňuje sám Ježíš v souvislosti se svojí vlastní osobou, představují ve zkratce křesťanskou naději výstižněji než cokoli jiného. Podmanivé obrazy Jonáše uvrženého do moře, pohlceného velikou rybou, vyvrženého na pevninu, navraceného životu a konečně odpočívajícího pod stromem blaženosti, symbolizující smrt i vzkříšení v etapách, jímž má projít křesťanská duše na cestě k sídlu blažených.“¹⁰⁴

---

¹⁰³ BIEDERMANN,H.op.cit., s.261 (par.)

4. SYMBOL SVRCHOVANOSTI PÁNĚ (MAJESTAS DOMINI)

4.1. Alfa a Omega, začátek a konec

Začátek a konec jsou znaky prostoru a času tedy všeho stvořeného. Kde je začátek a konec zrušen, tam je pozemská ohraničenost překonána a je dosaženo dokonalosti. Pán nad začátkem a koncem je Pánem nad prostorem a časem. Podle antické víry představují písmena prvky kosmu. První a poslední písmeno je symbolickým poukazem na všeobjímající jednotu.¹⁰⁵

Podle rabínského výkladu je hebrejské slovo *emet* (tj. věrnost, později pravda, slovo psané hebrejsky třemi souhláskami: *alef, mem, tav*) označením Boží podstaty, protože *alef* je prvním a *tav* posledním písmenem hebrejské abecedy, a tak symbolizující celou Boží podstatu.¹⁰⁶

Již na začátku Geneze se Bůh představuje jako Všeobsáhlý, který stvořil nebe i zemi¹⁰⁷, a tím i prostor a čas. Kdo ve světě všechno uskutečnil? Kdo jednal? „Ten, jenž od počátku povolává všechna pokolení. Já Hospodin jsem první, já budu též u posledních věcí.“¹⁰⁸ Kdo v sobě zahrnuje začátek a konec, je souhrnem bytí. Toto praví Hospodin: „Já jsem první a poslední, kromě mě žádného boha není.“¹⁰⁹ Na jiném místě vztahuje Izajáš všeobsáhlou podstatu Boží, totiž to, že Bůh je první a poslední, na stvoření nebe a země. Bez stvoření by pojmy začátek a konec neexistovaly.¹¹⁰

---

¹⁰⁴ TÉZÉ, J.M. op.cit., s.16

¹⁰⁵ LURKER, M.op.cit., s. 21 (par.)

¹⁰⁶ LURKER, M.op.cit., s. 21 (par.)

¹⁰⁷ Genesis 1,1

¹⁰⁸ Izajáš 41,4

¹⁰⁹ Izajáš 44,6

¹¹⁰ LURKER, M.op.cit., s. 21 (par.)

Ve Zjevení Janově¹¹¹ označuje „Pán Bůh, ten, který jest a který byl a který přichází“ sám sebe jako „Alfu a Omegu.“ První a poslední písmeno řecké abecedy se stávají symbolem všeobsáhlého vše určujícího panství. Konec časů přejde do nového začátku, do dovršení bez konce. Svou všemohoucností, která může stanovit a zrušit začátek a konec, stvoří Pán „nové nebe a novou zemi“¹¹² Ty jsou identické s Boží věčností, neboť on je „Alfa a Omega, první a poslední, počátek i konec.“¹¹³

Již ve 3. století se obě písmena alfa a omega objevují na epigrafických pomnicích Priscilliných katakomb, od 4. století jsou spojována s Kristovým monogramem a jsou namířena proti arianismu jako svědectví o Kristově stejné podstatě s Otcem. Jako výraz naděje na vzkříšení vešla obě písmena do náhrobní symboliky. Ve středověku se často vpisovala do Kristovy svatozáře, zvláště při zobrazování majestátu Pána a soudce světa (Majestas Domini).¹¹⁴

---

¹¹¹ Zjevení Janovo 1,8

¹¹² Zjevení 21,1

¹¹³ Zjevení 22,13

4. 2. Symbolika krále

Ve starých dobách byli vladaři považováni za nositele zvláštních sil, především se o nich soudilo, že mají ustavičné spojení s bohy. Král byl viditelným bohem, jeho synem nebo platil za jeho zástupce. Kult panovníka se těšil obzvláštnímu rozvoji v helenistické době a v římské době císařské vedl k apoteóze, zbožštění vladařů.¹¹⁵

Na rozdíl od egyptského a staromezopotámského panovníka nebyl izraelský král nikdy silovým středem svého národa. Toto postavení zaujímal pouze Jahve. On byl skutečným knížetem svého lidu. „At' se Izrael raduje ze svého tvůrce, at' synové Sijónu jásají nad svým Králem ... at' chválí jeho jméno!“¹¹⁶ Hospodin je náš soudce, Hospodin je náš zákonodárce, Hospodin je náš král, on nás spasí.¹¹⁷ Když si Izrael po vzoru okolních národů přál pozemského krále, stal se tento král místodržícím Boha. Samuel pravil Saulovi: „ Sám Hospodin tě pomazává za vévodu nad svým dědictvím.“¹¹⁸ Ačkoli David nebyl bez chyb, dal mu Bůh příslib, že v jeho lůně bude probuzeno sémě, jímž znovu bude potvrzeno království: „Upevním jeho královský trůn navěky.“¹¹⁹ S přihlédnutím ke Genesis „Juda nikdy nebude zbaven žezla ... dokud nepřijde ten, který z něho vzejde, toho poslouchat budou národy“¹²⁰ – je třeba vztáhnout toto místo k Mesiášovi. - „Já mu budu otcem a on mi bude synem.“¹²¹

Království na Sijónu je předobrazem věčného království Krista, před nímž se rozplyne moc všech pozemských králů vniveč. Ježíšův nárok na mesiášství, tj. být „Pomazaným“ páně se objevuje už v andělském Zvěstování Marii. „ Hle počneš a porodíš ... Pán Bůh mu dá trůn jeho otce Davida ... a jeho království nebude konce.“¹²² V Ježíšovi se splňuje slovo prorokovo: „ Hle, král tvůj

---

¹¹⁴ LURKER, M. op. cit., s. 21-22 (parafráze)

¹¹⁵ LURKER, M. op. cit., s. 112 (v. c.)

¹¹⁶ Žalm 149,2

¹¹⁷ Izajáš 33,22

¹¹⁸ 1 Samuelova 10,1

¹¹⁹ 2 Samuelova 7,12

¹²⁰ Genesis 49,10

¹²¹ 2 Samuelova 7,14

¹²² Lukáš 1,31

přichází k tobě, tichý a sedící na oslici.“¹²³ Ježíš se sám označuje za krále, ale nikoliv v politickém smyslu. Posměšné označení jako “krále židovského“ s trnovou korunou na hlavě potvrzuje pravdivost výroku: „Mé království není z tohoto světa.“¹²⁴

Při druhém příchodu Kristově se Kristova vláda stane skutečností před očima všech. On je „vládcem králů země“, který ze svého nebeského trůnu „bude kralovat na věky věků.“¹²⁵

S oficiálním uznáním křesťanské církve ve státě se začal zdůrazňovat vladařský charakter Kristův. Od 6 stol. se projevuje v ikonografickém typu Majestát Páně, který má oporu ve Zjevení. Kromě toho se trůnící Kristus zobrazuje nejen na sféře, ale i na královském trůnu.¹²⁶

---

¹²³ Matouš 21,5

¹²⁴ Jan 18,36

¹²⁵ Zjevení1,5

¹²⁶ LURKER,M. op. cit., s. 113 (parafráze)

4.3. Výtvarné zobrazení Krista MAJESTAS DOMINI ¹²⁷

Zatímco pohřební malba se svými Pastýři, orantkami a biblickými náměty ustoupil novému směru a novému námětu zobrazování Krista v prvních staletích křesťanského umění. Motiv Ježíše sedícího na trůně uprostřed učedníků se stává opakem předešlého ztvárnění Krista jako Pastýře. Pán už nestojí, nýbrž sedí, a jeho načrtnutá silueta se stane postavou masivní a frontální. Mládí se promění ve zralost a osamělou postavu Pastýře v krajíně nahradí postava obklopená dvěma, sedmi či dvanácti dalšími. Boží moc je daná najevo s veškerým možným majestátem, pročež nový námět se nazývá Majestas Domini.¹²⁸

K objasnění této radikální změny lze nalézt mnohé důvody. Příliš humánní obraz Pastýře nebylo možné nadále předkládat věřícím k podpoření jejich víry, neboť se mohl stát vhodným terčem útoků ariánů, popírajících Božství Ježíše Krista. Křesťanský Bůh od nynějška nemohl být méně velkolepý či majestátní než bohové nepřátelští a musel se zjevit ve své nadlidské realitě. Toto teologické odůvodnění mělo na volbu a utváření Majestas Domini vliv pouze nepřímý a v každém případě latentní, neboť všechny základní prvky kompozice vycházely z kultovních a císařských vzorů.¹²⁹

„K rozhodující události pro celou budoucnost křesťanství došlo na počátku 4. století. Panovník, tradiční pronásledovatel křesťanů, se obrátil na víru a uzavřel s církví v roce 313 mír. Věřící mohli vyjít z podzemí na denní světlo, hlásit se ke své víře a stavět kultovní stavby ke svým bohoslužbám. Tato událost se odrazila i v uměleckém projevu. Bylo třeba ukázat nový náboženský život, společnou liturgii. Architektura a výzdoba chrámu vždy kopírovala kult. Křesťané se při stavbě prvních sakrálních staveb kupodivu neinspirovali konstrukcemi pohanských chrámů, nýbrž přešli bazilikální typ světské budovy, určené k různým politickým, či obchodním shromážděním.

---

¹²⁷ Překl. Svrchovanost Páně

¹²⁸ TÉZÉ, J.M. op.cit., s. 26 (par.)

Tato volba je velmi významná, neboť pro evangelijní náboženství Boží přítomnost není jen vázána na posvátný prostor, nýbrž na křesťanskou obec.¹³⁰

„Skutečný chrám tvoříte vy, shromáždění věřících“ (Klement Alexandrijský). V nově postavených bazilikách, v nichž se křesťané pravidelně scházeli k nedělním bohoslužbám, sotva bylo možné nalézt vhodnější výzdobu nežli výjev shromáždění ukazující, že pozemské dění odpovídá nebeskému. Komunita tak měla před očima současně vzor i jeho repliku, archetyp i vlastní obraz. Nahoře v konše apsidy vévodil na trůně v kruhu učedníků Kristus a dole v kněžišti na katedře předsedal prelát či starší, obklopený duchovenstvem. Nejkompletnější a nejzachovalejší obraz *Majestas Domini* můžeme spatřit na apsidové mozaice římského kostela Santa Pudenziana. Pochází z konce 4. století.¹³¹

„Námět *Majestas Domini* se znovu objeví teprve na konci 9.století v nartexu konstantinopolského chrámu Boží Moudrosti. Předchozí obraz vítězného a vládnoucího Krista se opět prosadí, neboť protiariánský vliv nepomijí a přežívá ještě po dlouhou dobu. Nejčastěji jsou zobrazovány dvě scény, někdy sloučené v jeden výjev: oslavený Kristus obklopený anděli anebo postava Páně mezi čtyřmi Bytostmi. Obraz „Kristova majestátu“ uprostřed symbolů evangelistů se velmi rozšíří do karolínské éry, do doby, kdy panovnický mýtus zaznamenává mocný návrat, král se nechá pomazat papežem a Karel Veliký má v úmyslu obnovit křesťanstvo a Říši.“¹³²

Slohová formule *Majestas Domini* uprostřed symbolů evangelistů se po dobu pěti století skutečně stane vzorem. Objeví se v rukopisech, na deskách knižní vazby, v apsidách i klenbách chrámů. Mimořádná obliba námětů spočívala v jasné mluvě výtvarného projevu: svatozář a trůn s podnožkou skloubené v mandorle¹³³ a stylizované Bytosti v rozích obrazu zestručněné na

---

¹²⁹ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.27 (par.)

¹³⁰ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.27

¹³¹ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.130

¹³² TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.130

¹³³ svatozář

jednoduché formy, jež řád a symetrie, spojené s posvátným kosmickým číslem čtyři, semkly ve zhuštěný heraldický emblém, nedělitelný znak, téměř zkratku. Úspěch kompozice tkvěl ve velké působivosti syntézy. Pevnou vazbu základních symbolů – středu, kruhu, čtverce – které se vzájemně propojují a překrývají, jsou velmi jasně zviditelněna dvě kristologická témata. Jednak univerzální svrchovanost Krále králů, vládce nebe a země, zakladatele, usměřovatele, prostředníka a Spasitele světa. Kristus má ve všem primát a vše spojuje. Obraz navíc zjevuje soulad čtyř evangelií, pramenících z jednoho středu jako z jediného zdroje, jejichž „hlásání přináší život jas“. Čtyřem světovým končinám a světovým stranám odpovídají čtyři evangelia. Biblický symbol čtyř Bytostí dokonale odpovídá kosmickému čtyřnásobku. Základní pilíř a osa světa se stávají místem Boží výpovědi, Božího Slova. Řád zjevení obnovuje, prohlubuje a s konečnou platností zakládá – v té míře, jak mu přináší spásu- řád světa.¹³⁴

5. SYMBOLIKA EUCHARISTIE A MESIÁŠTVÍ

5.1. Symbol chleba

Pro většinu národů nejdůležitější pokrm spojený s poznáním pěstování obilí a pečením. Staří Egypťané znali asi 40 druhů chleba a pečiva. Ve starém Orientě se chléb nekrájel, ale lámal a lámání chleba v přeneseném slova smyslu znamená „společně přijímat potravu“. Tato potrava se zakrátko stala v duchovním pojmání sakrálním obratem a dvanáct pecnů chleba symbolizuje potravu pro ducha.¹³⁵

Chléb, získaný pečením těsta a předcházejícím rozemletím zrna, se stal člověku, nahlížejícímu pod povrch věcí, symbolem proměny oživující základní látky, jejíž konzumací je jedině možno zachovat život.¹³⁶

Jako hlavní prostředek výživy přijímal výraz „chléb“ i význam „pokrm“, „strava“ v smyslu. To platí již v případě známého místa Geneze¹³⁷, podle kterého bude Adam v potu tváře jíst chléb. Chléb je víc než plod, který člověk může prostě utrhnout ze stromu, není to jen dar součinnosti slunce a země, nýbrž také produkt lidské práce. Chléb a víno patří k zázračným darům nebe a země. Jen vyvoleným se dostane chleba, který neupekli lidé, takovým pravým nebeským pokrmem byla mana, určená hladovějícímu Izraeli.¹³⁸ Moudrost Boží, personifikovaná básníkem, prostřela svůj stůl: „pojďte, jezte můj chléb a pijte víno, které jsem smísila!“¹³⁹ Oproti významu chleba jako životodárného pokrmu v dalekosáhlém, duchovně sublimovaném smyslu klade SZ materiální chléb, jímž samotným člověk nemůže žít.¹⁴⁰ „Ne jenom chlebem bude člověk živ, ale každým slovem, které vychází z Božích úst.“¹⁴¹ Ježíš míní potravu pro tělo a duši, když se modlí: „Chléb náš vezdejší dej nám dnes.“¹⁴² Je-li řečeno,

---

¹³⁴ TÉZÉ, J.M. op.cit., s.130 (par.)

¹³⁵ BIEDERMANN, H., op.cit., s.103 (par.)

¹³⁶ LURKER, J.M. op.cit., s.79 (par.)

¹³⁷ Genesis 3,19

¹³⁸ Exodus 16,14

¹³⁹ Přísloví 9,5

¹⁴⁰ Deuteronomium 8,3

¹⁴¹ Matouš 4,3

¹⁴² Matouš 6,11

že Boží chléb je ten, „který sestupuje z nebe a dává život světu“, pak je tam možno rozumět dar vykoupení ve všeobecném smyslu. Připojená Ježíšova výpověď však bezprostředně ukazuje eucharistické tajemství a s ním spojenou účast na Božím životě: „Já jsem ten chléb života, kdo přichází ke mně, nikdy nebude hladovět.“¹⁴³ „Já jsem ten chléb živý, který sestoupil z nebe, kdo jí z tohoto chleba, živ bude na věky. A chléb, který já dám, je mé tělo, dané za život světa.“¹⁴⁴ Chléb a víno zprostředkují společenství (*communio*) s Kristem. Při poslední večeři vzal Ježíš chléb, požehnal jej, lámal chléb a dával učedníkům se slovy: „Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.“¹⁴⁵ Ve spojení se smrtí na kříži máme zde jeden z nejhlubších symbolů: Spasitel dává tím, že dává sebe samého! Raná církev chápala tajemství eucharistie jako reálnou přítomnost Pána a existenciální spojení s ním. „A není chléb, který láme, účastí na těle Kristově? Protože je jeden chléb, jsme my mnozí jedno tělo, neboť všichni máme podíl na jednom chlebu.“¹⁴⁶

Jíst, konzumovat znamená tolik jako „přijímat do sebe“. Slovem proměněný chléb je svátostným symbolem toho, který o sobě říká: „Jako... já mám život z Otce, tak i ten, kdo mne jí, bude mít život ze mne.“¹⁴⁷

„Čistý pšeničný chléb užívaný při mši svaté, hostie, je v latinské církvi nekvašený analogicky chlebu užitému při poslední večeři a při paschálním hodu. Ke starému národnímu obyčeji patří označení chleba křížem před nakrojením.“¹⁴⁸

---

¹⁴³ Jan 6,35

¹⁴⁴ Jan 6,51

¹⁴⁵ Matouš 26,26

¹⁴⁶ Bible, 2009, 1 Korintským 10,16

¹⁴⁷ Bible, 2009, Jan 6,57

5.1. Symbol kamene

Tvrdomost kamene a jeho často roztodivný tvar a zkušenost, že z některého lze vykřesat oheň – to vše je v očích přírodního člověka známkou přítomnosti nadlidské síly. Platí to především o „nebeských kamenech“, tj. meteorech, které ukazují, že je možná vazba mezi tím, co je „nahore“ a tím, co je „dole“, mezi různými rovinami bytí. Zde je nutno připomenout černý sloup v Kábě, v němž je zazděn meteorit z předislámských dob. Pro primitivního člověka není kámen mrtvý, ale nese v sobě život a plodnost. Ještě Filon z Byblu hovoří o „oduševnělých kamenech“. V Egyptě byl kámen obrazem věčnosti, i když lidské tělo zchátralo, měl mu být zaručen další život díky obrazu vytesanému do kamene a jménu do něho vyrytému.¹⁴⁹

Starý zákon se na mnoha místech obrací proti uctívání kamenů. „Ve své zemi ... nepostavíte malovaného kamene.“¹⁵⁰ Hospodinův lid nesmí jako pohané „sloužit dřevu a kameni“. Hospodin se hněvá, když Izraelité odpadnou a obětují nápoj a pokrm „hlazeným kamenům potočným“.¹⁵¹ Naproti tomu se kámen může stát symbolem božské moci. Když Jákob usnul s hlavou na kameni, zdál se mu sen o nebeském žebříku. Ráno došel k poznání, že tento kámen je „domem Božím“ (Bét-el), „a zde je brána nebes“.¹⁵² Podle ohně, který vyšlehl ze skály, Gedeón poznal, že to, co se mu zjevilo, bylo božské.¹⁵³ Zářivý cherub ochránce se procházel „uprostřed ohnivých kamenů“.¹⁵⁴ Oltář byl zbudován z kamenů, jež nesměly být otesány. V biblické obrazné mluvě znamená kámen také tvrdost srdce.¹⁵⁵

Kamení je sice mrtvé, ale Bůh by mohl „Abrahamovi děti z tohoto kamení“.¹⁵⁶ A naopak bez Boha je i člověk mrtvý jako kámen: „kdo však věří

---

¹⁴⁸ LURKER, M. op.cit. s.81

¹⁴⁹ LURKER, M. op.cit. s. 97 (par.)

¹⁵⁰ Leviticus 26,1

¹⁵¹ Izajáš 57,6

¹⁵² Genesis 28,11-19

¹⁵³ Soudců 6,21

¹⁵⁴ Ezechiel 28,14

¹⁵⁵ Jób 41,16

¹⁵⁶ Matouš 3,9

„živému kameni“, Kristu, bude zbudován jako duchovní dům. V žalmech se mluví o kameni, který byl zavržen a přece vyvolen. Ježíš to vztahuje na sebe: „Každý, kdo padne na ten kámen, roztříští se a na koho on padne, toho rozdrtí.“¹⁵⁷ Ten, kdo na takový kámen narazí, vrhá se do vlastní zkázy a v den posledního soudu kámen – Kristus rozdrtí své nepřátele. Kristus je „kamenem úrazu a skálou pádu“ – víra v něj totiž rozhoduje o tom, zda kámen – Kristus bude pro někoho znamenat zdar nebo zmar. Když se Izrael odvolává na vlastní skutky místo na víru, naráží na skálu úrazu, kterou je Kristus pro všechny lidi.¹⁵⁸ Podle Zjevení ten, kdo zvítězí, dostane bílý kamének, na němž stojí napsáno nové jméno, které nezná nikdo než ten, kdo je dostává“.¹⁵⁹

Ignác Antiochijský přirovnává věřící k živým kamenům, které jsou vyzdvihovány do výše svatým křížem jako sochorem.

Ve středověkém umění se narození Kristovo nezřídka znázorňuje jako kámen, který se podle Danielova proroctví sám uvolnil a padá ze svahu.¹⁶⁰ V křesťanské symbolice se dává kámen i do souvislosti se starozákonním ukamenováním, kterým Židé trestali rouhače Boha. Připomínají to obrazy sv. Štěpána, prvního mučedníka, už méně kajícího Hieronyma, který se bije kamenem do prsou.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ Lukáš 20,17

¹⁵⁸ Římanům 9,32

¹⁵⁹ Zjevení 2,17

¹⁶⁰ LURKER, M. op.cit., s.97-98 (par.)

5. 3. Symbol Krista jako dva kameny: Úhelný a základní

V analogickém myšlení antických orientálních národů připadl základnímu kameni velký význam, byl to první kámen zdiva, podle kterého se orientovala celá stavba. Většinou to byl úhelný kámen, do kterého bylo vyryto jméno stavitele a u sakrálních staveb jméno příslušného božstva. Egypťané označovali čtyři úhly položením předmětů přinášejících požehnání. Kladení základního kamene platilo za posvátnou úlohu králů a kněží. Při srovnání domu a kosmu, se kterým se lze často v antice setkat, představuje položení základního kamene kosmogonický akt.¹⁶²

Bůh sám položil zemi úhelný kámen, „založil“ ji – tj. položil její základní kámen – a natáhl nad ní měřící šňůru.¹⁶³ Hospodin se projevuje jako pravý stavitel světa. Pokládá také na Sijónu „kámen osvědčený, úhelný a drahý, základ nejpevnější“. Kdo se na tomto základním kameni staví, „kdo na něj spoléhá, ten se nebude potáčet“.¹⁶⁴ Tento úhelný kámen je symbolem Mesiáše. V přeneseném smyslu označuje úhelný kámen vůdce izraelského lidu. Pro svou vyvolenost je Izrael, pokořovaný ostatními národy, „kámen, jež zavrhli stavitelé“ a který se stal kamenem úhelným.¹⁶⁵

V návaznosti na svá podobenství o zlých vinařích označuje Ježíš sám sebe jako kámen, který stavitelé zavrhli.¹⁶⁶ Petr naplněn Duchem svatým, mluvil před veleradou o Ježíši Kristu jako o kameni, který stavitelé zamítli a on se stal kamenem úhelným.¹⁶⁷ Povýšení na úhelný kámen znamená jeho oslovení, ačkoliv od lidí zavržen, stává se základním kamenem nového Jeruzaléma.¹⁶⁸ Kristus je úhelným kamenem církve, „v něm je celá stavba pevně spojena a roste v chrám, posvěcený v Pánu“.¹⁶⁹ Jen pro ty, kdo v něho

---

¹⁶¹ BIEDERMANN, H. op.cit., s.125 (par.)

¹⁶² LURKER, M. op.cit., s.98

¹⁶³ Jób 38,4

¹⁶⁴ Izajáš 28,16

¹⁶⁵ Žalm 188,22

¹⁶⁶ Matouš 12,10

¹⁶⁷ Skutky 4,11

¹⁶⁸ LURKER, M. op.cit., s.98

¹⁶⁹ Efezským 2,20

věří, kdo na něm dále stavějí, má tento úhelný kámen vše převyšující význam, nevěřícím naopak bude „kamenem úrazu“.¹⁷⁰

Před zapuštěním základního kamene do výkopu vykropeného svěcenou vodou označí biskup při stavbě nového kostela tento kámen křížem. Základní kámen je symbol Krista, neboť nikdo nemůže položit jiný základ než ten, který už je položen a to je Ježíš Kristus. Základní kámen je osa světa (*axis mundi*), svatá světová hora, proto biskup při kladení základního kamene recituje: „Fundamenta eius in montibus sanctis.“¹⁷¹

---

¹⁷⁰ 1 Petrova 2,7

6. KOSMOLOGICKÁ SYMBOLIKA KRISTA

6.1. Oblaka

Přírodní útvary, které v západních krajinách symbolizují zahalení.¹⁷² V horkých končinách jsou mraky vítanými dárci stínu a deště. Zakrývají paprsky světla a přitom jsou jimi proniknuty. Objevují se jako Boží poslové požehnání i kletby. Rozprostírají se kolem horských vrcholů a pod nebesy, jakoby zahalovaly Boží příbytek. Syrský bůh bouře Baal měl přízvisko „jezdec na oblacích“.¹⁷³

Z oblaků se stává viditelný znak Boží přítomnosti. Hospodin táhl před svým lidem cestou pouští ve sloupu oblakovém, v oblaku se ukazovala sláva Páně.¹⁷⁴ Kdykoli oblakový sloup sestoupil na truhlu smlouvy, rozbili na tom místě Izraelci tábor. Opodál pak Mojžíš postavil stan setkávání, a kdykoli do něj vstoupil, „sestupoval oblakový sloup a stál u vchodu do stanu. A Hospodin rozmlouval s Mojžíšem“.¹⁷⁵ „Hospodinova sláva“ v podobě oblaku naplnila chrám postavený králem Šalamounem.¹⁷⁶ V prorocké vizi Ezechielově bylo Boží zjevení zahaleno „velikým oblakem a září plápolajícího ohně“. Oblak, kterému chybí pevný tvar, může také symbolizovat nestálý život a pozemskou pomíjivost. „Oblak se rozplyne, zmizí. Tak i ten, který sestoupí do podsvětí, z něj už nevystoupí.“¹⁷⁷ Těžce zkoušený Jób žaluje: „Mé štěstí zmizelo jak oblak.“¹⁷⁸

---

¹⁷¹ Jeho základy na horách svatých, Žalm 87,1

¹⁷² BIEDERMANN, H. op. cit., s. 199 (par.)

¹⁷³ LURKER, M. op. cit., s. 167 (par.)

¹⁷⁴ Exodus 16,10

¹⁷⁵ Exodus 33,9

¹⁷⁶ 1 Královská 8,10

¹⁷⁷ Jób 7,9

¹⁷⁸ Jób 30,15

Při Ježíšově proměnění na hoře zastínil Petra, Jakuba a jeho bratra Jana světlý oblak „a z oblaku promluvil hlas: Toto je můj milovaný syn“.¹⁷⁹ Potom co vzkříšený Pán svým učedníkům přislíbil Ducha svatého, „byl před jejich zraky vzat vzhůru a oblak jim ho zastřel“.¹⁸⁰ Až Kristus přijde podruhé, slunce se zatmí a hvězdy budou padat z nebe, tehdy lidé „uzří Syna člověka přicházet v oblacích s velikou mocí a slávou“. Při posledním soudu bude Syn člověka sedět na bílém oblaku a ostrým srpem bude požínat zemi.¹⁸¹ Ale ti, kdo zemřeli v Kristu, budou vzkříšeni a uchvázeni v oblacích vzhůru vstříc Pánu.¹⁸²

Tak jako Bůh SZ se skrývá za kosmickými zjevy, i Kristova božská, nebeská podstata je ukryta v lidském, pozemském těle. Církevní Otcové v oblakovém sloupu vidí poukaz na Krista. V románském a raně středověkém umění převládá ostych před zobrazováním Stvořitele: symbolizovala ho pouze ruka vysunutá z oblaků.¹⁸³

---

¹⁷⁹ Matouš 17,5

¹⁸⁰ Skutky 1,9

¹⁸¹ Zjevení 14,14

¹⁸² 1 Tesalonickým 4,16

6.2. Symbol Slunce

Denní hvězda, která má v symbolice přirozeně prioritní místo mezi všemi nebeskými tělesy.¹⁸⁴

„Sílu slunečního světla a tepla vnímal už prehistorický člověk, který ji uctíval jako výraz nadzemské moci. Slunce, které každé ráno vystupuje z temnoty, bylo pro Egyptany garantem kosmického řádu. Obraz okřídleného slunce – který se objevil v Egyptě – vychází ze srovnání této denní hvězdy s ptákem. Spekulace o východu a západu slunce učinily v Babylónii ze slunce hrdinu a vítěze v boji s mocí smrti a vyhlašovatele božského práva, král Chamurapi přejímá prý zákony z rukou slunečního boha Šamaše.“¹⁸⁵

Slunce vzniklo z Božího slova čtvrtého dne stvoření, je vládcem dne.¹⁸⁶ Jako sluneční paprsky dopadají na všechno, tak i Boží sláva se rozprostírá nade všemi Božími skutky.¹⁸⁷ Kosmické slunce se stává metaforou Božího slunce, jak tomu je u Izajáše. „Tvé slunce nikdy nezapadne, tvůj měsíc nebude ubývat, neboť Hospodin ti bude světlem věčným.“ „...vždyť Hospodin je štít a slunce.“¹⁸⁸ Z křesťanského hlediska nejvýznamnější text Starého zákona se nachází v knize Malachjáš: „Ale vám, kdo se bojíte mého jména, vzejde slunce spravedlnosti.“¹⁸⁹ Pro sluneční záření nemá hebrejščina vlastní výraz: proto se objevují opisy jako „jazyky světla“¹⁹⁰ anebo „křídla slunce“.¹⁹¹

Kristus je „Vycházející z výsostí“, který září těm, „kdo jsou ve tmě a stínu smrti.“¹⁹² Ježíš sám využíval slunce jako obraz Boží lásky, která obepíná dobré i zlé.¹⁹³ Při proměnění na hoře Tábor zářil Ježíšův obličej jako slunce a jeho

---

¹⁸³ LURKER, M. op.cit. s.167 (par.)

¹⁸⁴ BIEDERMANN, H. op.cit. s. 275 (par.)

¹⁸⁵ LURKER, M. op.cit. s.240

¹⁸⁶ Genesis 1,14-19

¹⁸⁷ Sírachovec 42,16

¹⁸⁸ Žalm 84,12

¹⁸⁹ Malachjáš 3,20

¹⁹⁰ Sírachovec 43,4

¹⁹¹ Matouš 3,20

¹⁹² Lukáš 1,78

¹⁹³ Matouš 5,45

oděv byl „bílý jako světlo“. ¹⁹⁴ Rovněž vidoucí z Patmu spatřil Syna Božího, jehož vzhled byl, „jako když slunce září v plné síle“. ¹⁹⁵ Spravedliví, kteří následují Krista, budou „jako slunce v království svého Otce“. ¹⁹⁶ Při Ježíšově smrti se zatmělo slunce. ¹⁹⁷ Což bylo pro věřící symbolem smrti pravého slunce. V knize Zjevení ¹⁹⁸ se na nebi objeví „žena oděná sluncem“ – což je obraz Matky Boží a církve.

Prvotní církev propůjčila antickému dni slunce nový obsah tím, že jej dala do souvislosti s tajemstvím vzkříšení, neděle se stala dnem Páně. Kristus vstává z mrtvých jako slunce, které zachází na západě a vychází znova na východě. ¹⁹⁹ Křesťané se v nejstarších dobách modlili obrácení k vycházejícímu slunci a kostely byly až do novověku obvykle orientovány na východ. Podle Hilaria z Poitiers je Logos jako slunce, jeho paprsky jsou s to věčně svítit všude, kde se otevřou okna lidských duší. Na karolínských miniaturách se vedle kříže objevuje postava Sola, který si zakrývá hlavu nad ukřižováním pravého slunce. ²⁰⁰

---

¹⁹⁴ Matouš 17,2

¹⁹⁵ Zjevení 1,16

¹⁹⁶ Matouš 13,43

¹⁹⁷ Lukáš 23,45

¹⁹⁸ Zjevení 12,2

¹⁹⁹ LURKER, M. op.cit. s.241 (par.)

²⁰⁰ LURKER, M. op.cit. s. 241 (par.)

6.3. Světlo

Na celém světě symbol božskosti duchovního elementu, který má prapůvod v chaosu. Světlo vymezilo temnotě příslušné hranice.²⁰¹ Předpokladem vizuálního vnímání je světlo. V něm se ukazuje krásný a na člověku nezávislý řád přírody. Světlo může ozářit i člověka nevidomého, je výrazem něčeho nehmotného, a proto je příhodné, aby symbolizovalo Boží duchovnost.²⁰² Bez světla není života!

Světlo samo je nezávislé na existenci nebeských těles.²⁰³ Světlo je atributem božství: „Halíš se světlem jako pláštěm.“²⁰⁴ První hodnotící úsudek písma se týká světla: „Bůh viděl, že světlo je dobré.“²⁰⁵ Pak oddělil protilehlé póly světa, světlo i tmu, den i noc. Světlo se spojí s tím, co je božské, s nebem. Při zrození Mesiášově „lid, který chodí v temnotách, uvidí velké světlo“.²⁰⁶ Nádhera doby spásy se zjevuje v podobě světla. „Kdo nám dá užít dobrých věcí? Avšak nad námi ať vzejde jas Tvé tváře, Hospodine!“²⁰⁷ Duchovní ráz světla spočívá v tom, že světlo je základem vidění a poznání: Moudrost je „odleskem věčného světla“.²⁰⁸ Boží působení, jeho slitování a milost se zjevuje ve světle. „Vždyť příkaz je světlem a vyučování osvětluje.“²⁰⁹ Bůh ví, co se děje v temnotě, „poznává to, co je ve tmě, a světlo s ním bydlí“.²¹⁰ Pro starozákonního člověka znamená život ve světle tolik, co život ve štěstí a blahobytu. „Světlo spravedlivých radostně září, kdežto svévolníkům svítilna zhasne.“²¹¹ „Záhuba svévolníka se projeví tím, že plamen jeho ohně nezazáří, světlo v jeho stanu ztemní.“²¹²

---

²⁰¹ BIEDERMANN, H. op.cit., s. 292 (par.)

²⁰² LURKER, M. op.cit., s. 257 (par.)

²⁰³ Genesis 1,3

²⁰⁴ Žalm 104,2

²⁰⁵ Genesis 1,4

²⁰⁶ Izajáš 9,1

²⁰⁷ Žalm 4,7

²⁰⁸ Kniha Moudrosti 7,26

²⁰⁹ Přísloví 6,23

²¹⁰ Daniel 2,22

²¹¹ Přísloví 13,9

²¹² Žalm 18,5

Mocným světlem proroků je Kristus, on je „ pravé světlo, které osvěcuje každého člověka“. ²¹³ On je tím, který o sobě říká: „ Já jsem světlo světa, kdo mě následuje, nebude chodit ve tmě, ale bude mít světlo života.“ ²¹⁴

Bude patřit k „synům světla“. ²¹⁵ Kristus je „odleskem Boží slávy“. ²¹⁶ Kde je pravé, tj. absolutní světlo, nemůže být smrt. Bůh je nesmrtelný, „přebývá v nepřístupném světle“. ²¹⁷ Spatřit světlo světa znamená narodit se. ²¹⁸

Učedníci roznášejí světlo Kristovo do celého světa, Ježíš sám na ně volá v kázání na hoře: „Vy jste světlo světa.“... „Tak ať svítí vaše světlo před lidmi, aby viděli vaše dobré skutky a vzdali slávu vašemu Otci v nebesích.“ ²¹⁹ Zdrojem světla v nebeském Jeruzalémě je Beránek: „To město nepotřebuje ani slunce, ani měsíc, aby mělo světlo“, protože nad ním září „sláva Boží“. ²²⁰

Eusebius z Kaisareje nahlížel na denní světlo, které pronikalo do budovy chrámu okny, jako symbol osvícení Bohem. Augustin uvádí ve svých Vyznáních „Slovo Boží je pravým světlem.“ Podle ortodoxních církevních Otců přechází božské světlo na toho, kdo je hledá. Symbolika umělého světla se váže k temnotě. Ve velikonočních vigiliích se stává znamením Kristova vítězství nad temnotou hříchu a smrti. ²²¹ Velikonoční svíce je odkazem na zmrtvýchvstalého Pána. Sluneční světlo pronikající do tmavého prostoru chrámu se interpretovalo jako symbol Krista, okno symbolizovalo Pannu Marii, neboť se rozzářila, když přijala paprsek božského slunce. Aby věřící byli pamětliví přítomnosti světla světa, nachází se před svatostánkem věčné světlo (poprvé bylo rozsvíceno roku 1068 v Cluny)

---

²¹³ Jan 1,9

²¹⁴ Jan 8,12

²¹⁵ Jan 12,36

²¹⁶ Židům 1,3

²¹⁷ 1 Timoteova 6,16

²¹⁸ LURKER, M. op.cit., s.258

²¹⁹ Matouš 5,14

²²⁰ Zjevení 21,33

6.4. Odras symboliky oblak, světla a jasu především ve ztvárnění Krista jako Pantokratora

„K vyjádření Boží přesažnosti středověké byzantské umění nepoužívá juxtapozice obrazů, nýbrž těžší ze situace dané orientací, vertikalizmem, jenž v sobě obnáší důležité hodnoty. Expresivní dynamismus symbolu výšky je postižen u svého zdroje, což zobrazení přesažnosti přináší značnou energii. Abychom mohli Pantokratora spatřit, musíme instinktivně pozvednout zrak, zaklonit hlavu a zaujmout pozici oranta, jenž v tu chvíli nám již bůh dominuje a zcela nás drtí svojí nesmírností.“²²²

„V byzantských dómech již kupole otevřená není a jestliže se někam obrací, není to k žádnému prvku z tohoto světa, leč k lidskému obličejí. Všudypřítomná a nepojmenovatelná Boží přítomnost, teology nazvaná „přítomnost nesmírnosti“, eminentně vyjádřená nebeským světlem, je nahrazena lokalizovanou, polarizovanou a individualizovanou přítomností vtěleného Boha. Ke kosmické symbolice nedostupná se pojí biblická a antropomorfní²²³ symbolika blízkého Boha, který nám vtiskává jas své Tváře. V obrazech byzantského Pantokratora je třeba zdůraznit ještě jeden symbolický prvek. Vševládný je zobrazen na jasně zlatém pozadí. K ohnivě teplotě zlata se přidává třpytivý oslňující jas. Kovová zářivá barva zachycuje denní světlo, přičemž mísí a zrcadlí přímé světlo s odraženým, vzniká další rozptýlené světlo, způsobené a donekonečna odražené zakřivenými plochami jako v reflektoru majáku, takže „interiér chrámu působí, jakoby ronil světlo“²²⁴ píše Prokop o chrámu Boží moudrosti.“²²⁵

Východní mystik Pseudo-Dionýsius považuje nedosažitelné světlo sjednocující vše rozptýlené za „analogii“ světla Všemohoucího“.

Byzantský chrám zpodobňuje více svět, nežli učení a mystérium. Obloha a země, světlo a slunce, rozloha a světové strany, struktura a hierarchie, všechny

---

²²¹ LURKER, M. op.cit., s. 258

²²² TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.134 (par.)

²²³ Antropomorfismus – jev založený na přenášení lidských vlastností, charakteristik a podob na předměty neživé přírody, přírodní síly, mytologické bytosti, představy bohů.

²²⁴ Citát byzantského historika Prokopa z Césareje, cca 500 - 560

²²⁵ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.147

postavy i skupiny postav zaujímají ve světské sféře architektury chrámu postaveném člověkem přesně stejné místo jako ve sféře duchovním, ve stupnici hodnotí neviditelné církve, nestvořené lidskou rukou. Pod nehybným nadhlavníkovým pohledem Vševládného je tento svět uspořádán podle přesného řádu a striktní symetrie. Prostor ovládá vertikální osa v apsidě, daná a zdůrazněná Pannou Marií v modlitebním postoji anebo na trůně. Kolem Bohorodičky jsou po dvou rozvrženy ostatní postavy. Přísně souměrná skladba je absolutně kategorická a nikdy neučiní výjimku, i za cenu porušení logického skloubení výjevu jako ve Zvěstování (v chrámu svaté Sofie v Kyjevě) či opakování postav (Krista ve Společenství apoštolů). Podobný dualismus v symetrii jasně ukazuje umělecký záměr vyhýbající se vnitřnímu neklidu, pohybu, nepravidelnosti, dění a chaosu. Všude vládne řád. Boží upřený pohled směřující z nadhlavníku od sebe vzdaluje a podřizuje si všechny ostatní postavy, proniká prostor a utváří jeho vnitřní strukturu. Je jeho jedinou zbraní.²²⁶

„Veškeré tajemství Byzance tkví v poznání, že portrét může vyjádřit charakter osobnosti neobyčejně přesvědčivým způsobem a oslnit nás svým impozantním pohledem natolik, že nás připraví o naši vlastní přesažnost. Člověk nepronikne Boží tajemství, nýbrž Bůh svým hrozivým pohledem pronikne a obsáhne hlubiny lidského srdce“ (Jean Paris).²²⁷

---

²²⁶ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.148 (par.)

²²⁷ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s.149

7. SYMBOL TRPÍCÍHO KRISTA - KŘÍŽ

7.1. Symbol kříže

Kříž je symbolem starším než čtverec a stejně jako on je charakterizován číslem čtyři. Jako dvojí spojení bodů stojících diametrálně proti sobě je kříž symbolem sjednocení extrémů (např. nebes a země), syntézy a míry. Slučují se v něm čas a prostor. Kříž je nejuniverzálnějším symbolem zprostředkování a prostředníka – dáno předtím, než jej do svého „jazyka“ převzala křesťanská symbolika.²²⁸ V ní získal svůj význam Kristovou smrtí na kříži – která se antickému myšlení jevila nadevše pohoršlivou a potupnou. Na první pohled protichůdná představa ukřižovaného Boha byla jen poznenáhlu překonána uvědoměním si hluboce náboženského smyslu směřující smrti. Na tomto pozadí třeba chápat první rozpačitá znázornění Ukřižovaného.²²⁹

Antické nazírání, které si nedovedlo představit Boha trpícího, zesílený triumfálním vědomím vítězího náboženství, neznal ještě obraz Kristova ukřižování a trpícího Krista zobrazoval jako vítězného hrdinu.²³⁰ Nekřesťané pokládali uctívání kříže za groteskní, jak to ukazuje rytina z římského Palatina z období okolo r. 240 n.l. znázorňující ukřižovaného s oslí hlavou a nápisem: Alexemenos uctívá svého boha (posměšný krucifix). Jako tajný kříž mohla sloužit kotva (kříž s půlměsícem v podobě U). Při ukřižování Krista měl kříž zřejmě podobu T, tzv. kříž tau anebo Antonínův kříž.²³¹

---

²²⁸ HEINZ-MOHR, G. op.cit. s.122

²²⁹ HEINZ-MOHR, G. op.cit. s.123

²³⁰ CIBULKA, JOSEF. Starokřesťanská ikonografie a zobrazování Ukřižovaného . Praha: Vydalo Družstvo přátel studia. 1924, 216, cit. str. 93

²³¹ BIEDERMANN, H. op.cit. s.146

7. 2. TAU

Semitské písmeno *tav* mělo ve fénicko- hebrejské abecedě předexilní doby podobu „x“, zatímco jeho fénická podoba vypadala většinou jako rovnoramenný kříž „+“. Základní význam starého sinajského písmena „*tav*“ bylo „soudní znamení“. *Tav* jako poslední písmeno hebrejské abecedy, stejně jako řecké „*omega*“ symbolizovalo dokonalost, završení. Řecké písmeno „*tau*“ se psalo jako „*T*“ a v antické době bylo symbolem kříže a ukřižování. Číselný význam tohoto písmene byl 300.²³²

Ezechiel spatřil v jedné své vizi nebeského písaře oblečeného ve lněném rouchu a slyšel Boží hlas, který mu přikazoval: „Projdi středem města, středem Jeruzaléma, a označ znamením *tav* na čele muže, kteří vzdychají a sténají nad všemi ohavnostmi, které se v něm páchají.“ Zbývajícím pěti nebešťanům pak Hospodin vydal rozkaz, aby vyhladili všechny, kdo toto znamení nemají.²³³

Označení vyvolených v knize Zjevení je symbolem starostlivé Boží péče o jeho věrné v době trápení před blížícím se koncem. Písmeno *tav* se zde výslovně nejmenuje, ale souvislost s Ezechielovým viděním je nepřehlédnutelná. Andělé soudu dostávají příkaz: „Neškodte zemi, moři ani stromoví, dokud neoznačíme služebníky našeho Boha na jejich čelech!“ Kdo nese „znamení živého Boha“, přemůže smrt.²³⁴

Církevní Otcové chápou písmeno *tav* jako znamení kříže: „kdokoli nese tento nápis, nebude usmrčen“ (sv. Jeroným). Výrok Páně v kázání na hoře, že „nepomine jediné písmenko – jóta- ani jediná čárka ze Zákona“²³⁵, pak vysvětlují jako mysterium kříže: položíme-li nad řecké písmeno *I* vodorovnou čárku, dostaneme písmeno *tav* *T*. Alegorická exegeze vidí skrytý poukaz na ukřižování i v čísle 300, které se řecky zapisuje pomocí písmene *tau*. Znak „*T*“ na náhrobcích v katakombách není ničím jiným než znamením spásy.²³⁶

---

²³² LURKER, M. op.cit. s. 273 (par.)

²³³ Ezechiel 9,4

²³⁴ Zjevení 7,3

²³⁵ Matouš 5,1

7.3. Výtvarný význam zobrazování kříže a ukřižování

Nejprve se v katakombách objevují prostá znamení kříže. Postupně se pro rané křesťany se stal kříž (bez Krista) nástrojem Kristova triumfu nad smrtí a byl považován za symbol celého světa, a to s odvoláním na epištolu sv. Pavla Galatským: „...U mě se však nikdy nestane, že bych svou chloubu kladl do ničeho jiného než do kříže našeho Pána Ježíše Krista, jímž je pro nás ukřižován svět a já světu.“²³⁷ To rozvíjí sv. Basil Veliký, když napsal: Kříž je rozdělen na čtyři části tak, že každá z částí představuje jednu část světa.“ A sv. Jeroným: „Sám tvar kříže, co jiného je než čtyři zemské části.“ Někteří badatelé hovoří o tom, že pojetí kříže jako znamení objímající celý svět je odvozeno ze symboliky os cardo a decumanus, které se protínaly v podobě kříže v nově koncipovaných římských městech či ve vojenských táborech (castra). Decumanus byla považována za linii nebe, cardo reprezentovala osu země. Výtvarným ohlasem takovéto koncepce může být kříž na klenbě mauzolea Gally Placidie v Ravenně (I. pol. 5. století).²³⁸

Křesťané převzali egyptské znamení života (crux ansata) a ztotožnili ho s kristovým Křížem. Církevní historik ranně křesťanského období Eusebius v *Životě císaře Konstantina* považuje kříž za symbol nesmrtelnosti.²³⁹

Nebylo možné dlouho odsunovat scénu Kristova ukřižování, když se začaly rozšiřovat cykly Kristova umučení, jejichž střed a vrchol ukřižování tvoří. Dříve však musel zmizet z myslí názor o hanbě trestu kříže. Spasitel se musel stát esteticky snesitelným. Tato přeměna názorů se stala ve čtvrtém století a umožnila v pátém století vyobrazování Ukřižovaného. Zprvu nebylo ukřižování chápáno jako symbol spásy, ale bylo vyznáváno jako její příčina. Postupem času se pro spásný význam Kristovy smrti na kříži se stal symbol kříže odznakem křesťanů i jejich ochranou proti zlým mocnostem. Dalším vývojovým stupněm ve významu kříže je okolnost, že se stal předmětem úcty.

---

²³⁶ LURKER, M. op.cit. s.273 (par.)

²³⁷ Galatským 6,14

²³⁸ ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2006, 450, cit. s. 138 (par.)

²³⁹ ROYT, J. op.cit s.138 (par.)

První monumentální kříž nechal postavit v Jeruzalémě Konstantin v 5. století.²⁴⁰ Kříž je v raně křesťanském prostředí považován za znamení triumfu křesťanské víry, jak víme ze zjevení, kterého se dostalo císaři Konstantinovi před bitvou s Maxentiem na Milvijském mostě v Římě. Poté, co sv. Helena na Golgotě našla sv. Kříž, dal zde Konstantin vztyčit zlatý kříž ozdobený drahými kameny a gemami.²⁴¹ Po způsobu Konstantina si jeho četní následovníci nechali jako znamení kontinuity a císařské reprezentace zhotovovat nádherné zlaté kříže.²⁴²

„Kříž je věncem slávy, nikoliv potupou“ (Cyril Jeruzalémský).²⁴³

Bylo-li zprvu při založení Konstantinova chrámu nejpamátnejším místo Božího hrobu, připomínající vítězné vzkříšení, poté se zájem soustředil ke kříži, který připomínal utrpení Páně a kde se lidé s vroucím soucitem účastnili Kristových muk.²⁴⁴

Nejstarší vyobrazení Krista na kříži se objevují vzácně až ve 2. - 3. století, a to na řecké gemě. Zde vidíme stylizovanou velkou postavu muže s rozpaženýma rukama a dvanáct apoštolů. Spatřujeme zde i znamení slunce a měsíce, které se stalo téměř nedílnou součástí kompozice Ukřižování ve středověku.²⁴⁵

Jiný typ Ukřižovaného se objevuje v Sýrii (miniatura v tzv. Robbulově kodexu, 586, Florencie). Voustatý Kristus s otevřenýma očima přibitý na kříž čtyřmi hřeby je oblečen do dlouhé tuniky bez rukávů a pod křížem se poprvé objevuje rozsáhlejší kompars (lotři na kříži, Longinus, Stephaton, Panna Maria a tři další ženy, sv. Jan Evangelista, vojáci losující o plášť Kristův) biblických účastníků Kristových muk na kříži. Zobrazení Krista s otevřenýma očima mělo divákovi evokovat skutečnost, že Kristus je pravý Bůh, který zvítězil nad smrtí. V Byzanci se objevuje tzv. redukovaný typ Ukřižování s Pannou Marií a sv. Janem pod křížem. Protože byl tento typ často zobrazován v rukopisech na počátku mešního kánonu, byl nazván kánonovým. Oblečený do tuniky (občas

²⁴⁰ CIBULKA, J. op. cit., s. 95 (par.)

²⁴¹ Gema, křišťál, vrstvený achát nebo jiný drahý kámen nebo i skleněná pasta s rytým plastickým zobrazením

²⁴² ROYT, J. op. cit., s. 138 (par.)

²⁴³ CIBULKA, J. op. cit. s. 95 (par.)

²⁴⁴ CIBULKA, J. op. cit. s. 95 (par.)

²⁴⁵ ROYT, J. op. cit. s. 138 (par.)

s královskou korunou na hlavě) byl později zobrazován Ukřižovaný také v Byzanci, Itálii a vzácně na Západě (Irsko). V karolinském a ottonském umění bývá ukřižovaný zobrazován obvykle do bederní roušky, v monumentálním románském sochařství bývá často oblečený do dlouhé tuniky.²⁴⁶ „Ježíš evangelii byl ústřední postavou biblických jevů, probíhajících v konkrétním prostředí, v reálné krajině Palestiny. Pohyboval se tu jako Bůh v přijaté lidské podobě, tedy v opánkách a ve světském šatě užívaném nejen v Palestině, ale i jinde ve světě pozdní antiky.“²⁴⁷ Na Východě v 8.- 9. stol. a na Západě v 10. stol. se objevuje Kristus se zavřenýma očima. Jedním z nejstarších příkladů tohoto typu je krucifix arcibiskupa Gera (960 – 965, katedrála v Kolíně nad Rýnem), který vzbudil nevoli, protože prý je místo Spasitele zobrazen „homo mortuus“ („mrtvý člověk“). Od 11. stol je čím dále víc zdůrazňováno Kristovo lidství. Z otevřených ran Spasitele vytékají proudy krve a jeho tělo nese znatelné známky utrpení.²⁴⁸ „Zesnulí Kristové se zavřenýma očima, téměř nazí, aniž by proto pozbyli svou přesažnost, se začínají objevovat stále častěji. Boží transcendentní povaha již není jako dříve potvrzena vladařskými odznaky moci, přírodními úkazy, výrazem životní síly či vítězoslavným postojem, nýbrž je skryta. Zavřené oči Ukřižovaného jsou pravým opakem Pantokratorovy vševidoucnosti, a přece zde Boží mystérium vrcholí. Kristova vznešenost, oduševnělost, velkolepá ušlechtilost a jas, či jímavost v utrpení a odevzdanost do vůle Nejvyššího, výraz svrchovaného klidu tváře prosvětlené vnitřním mírem. Právě tento Bůh se zjevuje ve své smrti, skrze niž došlo ke smíru mezi nebem a zemí i univerzálnímu vykoupení hříchů, vyjádřených v obrazech či plastikách Ukřižovaného zemdlým úsměvem v bolestném tajemství utrpení, záhadně přetrvávajícím ještě po jeho smrti. Jen „ten, jenž se oděl do slz jako do svatebního šatu – a kdo to učinil více než Kristus? – pozná blažený úsměv duše“ (svatý Jan Klimak).“²⁴⁹

Všechny tyto pozoruhodné tendence však nemají dlouhé trvání, neboť hluboký realismus se od počátku svého výskytu neustále stupňuje. Drama

---

²⁴⁶ ROYT, J. op.cit., s. 140 (par.)

²⁴⁷ DENKSTEIN, VLADIMÍR. *K vývoji symbolů a k interpretaci děl středověkého umění*. PRAHA: Akademia 1987, s. 107, cit. s. 11, ISBN 0069-2298

²⁴⁸ ROYT, J. op.cit., s. 140 (par.)

²⁴⁹ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s. 196

Golgoty, převyšší mystérium kříže. Obrazy Ukřižovaného jsou stále méně idealizované. Naturalismus, drastická síla výrazovosti a expresionismus se často snoubí k vyjádření nejvyššího stupně smrtelných úzkostí, a divák není ušetřen ani jednoho detailu či scény. Zakrvácený Kristus má kůži přilepenou na kostech, titanizované svaly, rysy stažené bolestí a jeho zsinalé, ztrýzněné tělo zkřivené křečemi visí zhroucené tíží.²⁵⁰

Zvláštní formou vyobrazení kříže jsou Alegorie sv. Kříže. Jejich podkladem jsou tzv. Legendy o sv. Kříži. Vypráví se v nich o Adamově synu Šétovi, kterého těžce nemocný otec s nadějí na uzdravení poslal do ráje pro plod ze stromu života. Šét skutečně plod přinesl, ale když se vrátil, zjistil, že Adam již zemřel. Zasadil proto na jeho hrobě na Golgotě semeno rajskeho stromu života, z jehož vyrostl velký strom. Ten byl za časů krále Šalamouna poražen a měl být použit na krov jeruzalémského chrámu. Avšak vrátil se zázračně na své místo a později z něho byla zhotovena lávka přes potok Cedron, na níž se setkal Šalamoun s královnou ze Sáby. Tento námět byl chápán jako jeden z předobrazů příchodu Krista na tento svět a také jako utrpení na kříži.²⁵¹ Kříž už nepředstavuje kosmický symbol či vítězný praporec a stává se pouhou šibenicí, mučícím nástrojem, na němž lidstvo trestalo své bližní. Ze dřeva lávky byl zhotoven kříž, na němž byl ukřižován Kristus, jehož krev pak z ran kapala na lebku Adamovu.²⁵²

Hojný výskyt Krucifixů (zejména s neživým Kristem) odpovídá vývoji senzibility, mravů a společnosti, poznamenané objevením zájmu o člověka jako o individualitu, projevujících se i v uměleckém a náboženském životě. Důležitost detailů, psychologická vytříbenost, záliba v portrétním malířství i umístění obrazů v pozdně středověkém umění tuto evoluci dokládají. Od 13. století je v malbách i sochách kladen důraz na výraznou plastičnost. Reliéfy počnou vystupovat z kvádrů a figurální výzdoba již netvoří pouhou součást architektury, neboť se stane samostatným objektem. Obrazy, predely oltářů, ikony i sochy zaujmou místo v intimnějších prostorách. Obrazy se stěhují z veřejných míst a umělec vystupuje z anonymity, až se v renesanci stane

---

²⁵⁰ TÉŽÉ, J.M. op. cit., s. 196 (par.)

²⁵¹ ROYT, J. op. cit., s. 140 (par.)

²⁵² ROYT, J. op. cit., s. 140 (par.)

geniální oslavovanou osobností. Projevy soukromé zbožnosti převládnu na úkor veřejné liturgie a vnitřní zjevení si připisují autoritu, tradičně přiznanou pouze Písmu. Církevní autorita a ambice upadají od té doby, kdy se projev víry stane emotivnější, patetičtější a více osobní.²⁵³

Obrazy Ukřižovaného na sklonku středověku nikterak neohlašují „Boží smrt“ v dnešním slova smyslu a dokonce ani zánik náboženství – neboť společnost ještě po dlouhou dobu zůstane věřící – nýbrž zánik křesťanstva. Navzdory nesvárům národů, mocenským konfliktům mezi duchovní a světskou mocí, o něž nebyla nouze, či rozdílům mezi oběma světy, v křesťanstvu se vždy slučoval jediný sakrální řád, v němž stát a církev, politika a náboženství, víra a kultura, ideály a instituce byly úzce propojeny, vzájemně se symbolizovaly a podporovaly. A právě tento řád počne zanikat. Husté tkanivo křesťanstva se roztrhne, když se v lidském srdci příliš hlasitě rozlehne výkřik Krista umírajícího na kříži.²⁵⁴

---

²⁵³ TÉŽÉ, J.M. op.cit., s. 202

²⁵⁴ TÉŽÉ, J.M., op.cit. s. 202

Závěr

„V nejistotě a stísněnosti, kterou pociťuje dnešní člověk poznamenaný západní civilizací tváří v tvář symbolu, je patrná redukce dimenzí. Sice disponujeme množstvím odborných znalostí, které držíme v dlani jako úlomky a v případě potřeby je uplatňujeme nezávisle na sobě. Leč se nám nedostává jakési „sjednocující nitky“, která by ony fragmenty sloučila a smysluplně utřídila – zde mimochodem leží jazykový kořen slova „symbol“ – chybí nám duchovní vhled, který bychom mohli akceptovat. Vědění dosahuje pouze do nejhořejší vrstvy naší podstaty v racionálním vědomí. Vědění ještě není moudrost.“²⁵⁵ „Stejně ztráty zjevuje naše běžná mluva. Je abstraktní, pojmová, nenázorná. Neutkvívá, a proto unaví čtenáře mnohem rychleji než obrazy přesycená a doslovně „vtiskující se“, hluboce ulpívající řeč minulých epoch či méně z povrchných kultur a oblastí.“²⁵⁶ „V té míře, v jaké se znásobilo naše vědecké porozumění, v takové míře se náš svět odlidštil. Člověk se cítí ve vesmíru izolován, neboť již není propojen s přírodou, a protože ztratil svou emocionální „nevědomou identitu“ s přírodními jevy. Ty pro něj pozvolna ztrácely symbolický obsah. Vytratil se jeho kontakt s přírodou a tím také mohutná emocionální energie, která toto symbolické spojení navodila.“ (Jung, 1968)²⁵⁷ Bez znaků náš život není možný. Přitom je dnes pojmu „symbol“ užíváno v matoucí mnohostrannosti. Nejen v náboženství a výtvarném umění, v bohoslužbě a systematické teologii, nejen ve filozofii, která může mluvit o skutečnosti, „kterou neznám, a přesto mám přítomnu v symbolu“ (Karl Jaspers), nejen ve výkladech pohádek a snů, nýbrž také v logice a algebře, kde je „symbol“ často identickou šifrou.²⁵⁸

Současná duchovní vyprázdňenost ve výtvarném umění mě přivedla k hlubšímu zájmu o symboliku. Její smysluplné pojmenování má v dnešní době opodstatněný význam. Čím více se člověk dostává do hlubšího smyslu křesťanské symboliky, tím více se mu odkrývají dveře dokonalé propojenosti

---

²⁵⁵ HEINZ-MOHR, G. op.cit. s. 6

²⁵⁶ HEINZ-MOHR, G. op.cit. s. 6

²⁵⁷ HEINZ-MOHR, G., op.cit. s. 7

²⁵⁸ HEINZ-MOHR, G. op.cit. s. 7 (par.)

s Božím řádem ve své mnohovrstevnosti. Tato inspirující řeč symbolů má velký význam v tom, že každému se podkřívá v tichosti a soustředěnosti, v návaznosti na Písmo Svaté. Mým velkým vzorem byl básník a grafik Bohuslav Reynek. Po zhlédnutí jeho výstavy před 20 lety v domě U kamenného zvonu v Praze, jsem nabyla dojmu, že musí existovat Bůh, Bůh tichý a nevtíravý, který čeká a dává každému z nás možnost k němu přijít. Není okázalý, je zahalený a kdo opravdu hledá, nalézá. Bohuslav Reynek svým jednoduchým a všedním motivům, které ztvárňoval, dával duchovní prostor. Zdánlivě obyčejná pastva koz a ovcí se v jeho podání stávala pastýřským motivem. Stůl, nebyl jen obyčejným kusem nábytku, ale symbolem rodiny, sounáležitosti. Tato duchovní dimenze, je obrazem upřímnosti lidského prožívání, která mi v současném umění chybí. Symbol se vyprázdnil, ztratil svůj hluboký význam. Před dvěma lety jsem byla na výstavě konceptuálního umění děl mladých výtvarníků. Společné téma byla rodina. Ve výstavním prostoru místo stolu byly haldy odpadků a chaos.

Při psaní této práce jsem si uvědomila, že zahalenost symbolů má význam ve své skrytosti, vtahuje nás do svých hlubin a dává každému možnost jít dál, pod povrch věcí k podstatě stvořeného. Je studnicí inspirace a mnohobarevnosti života.

Použitá literatura

- BIEDERMANN, Hans. *Lexikón symbolov*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1992. 385 s. ISBN 80-215-0217-7.
- LIGUŠ, Ján. *Vývoj osobnosti zrakově postižených*. Praha: UK Praha a SPN, 1991. 185 s. ISBN 80-7184-053-9.
- LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999. 365 s. ISBN 80-7021-254-3.
- ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006. 450 s. ISBN 80-246-0963-0.
- HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox globator, 1999. 320 s. ISBN 80-7207-300-1.
- CIBULKA, Josef. *Starokřesťanská ikonografie a zobrazování Ukřižovaného*. Praha: Vydalo Družstvo přátel studia, 1924. 216 s.
- BLAŽÍČEK, O.J., KROPÁČEK, J. *Slovník pojmů z dějin umění*. Praha: Odeon, 1991. 246 s. ISBN 80-207-0246-6.
- DENKSTEIN, Vladimír. *K vývoji symbolů a k interpretaci děl středověkého umění*. Praha: Vydalo nakladatelství Akademia, 1987. 107 s. ISSN 0069-2298.
- ROOKMAAKER, H.K. *Moderní umění a smrt kultury*. Praha: Návrat domů, 1996. 230 s. ISBN 80-85495-49-x.
- PFLEIDERER, Rudolf. *Atributy světců*. Praha: Unicornis, 1998. 125 s. ISBN 80-901587-5-7.
- TÉZÉ, Jean-Marie. *Zjevení Krista ve třinácti stoletích křesťanského umění*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti, 2007. 223 s. ISBN 978-80-86715-87-2.
- TILLICH, Paul. *Oprávnění a význam náboženských symbolů*. Theologická revue. 20/4. 1987. 109-115 s.
- HALL, James A. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. 351 s. ISBN 80-204-0205-5.
- ECO, Umberto. *Umění a krása ve středověké estetice*. Praha: Argo, 2007, 227 s. ISBN 978-80-7203-892-3.

MUCHOVÁ, Ludmila. *Vyslovit nevyslovitelné:didaktika uvádění do světa symbolů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 245s. ISBN 80-7325-075- 6.

DE BORCHGRAVE, Helen. *Cesty křesťanského umění*. Praha:Knižní klub, 2002, 223 s. ISBN 80- 242-0805-9.

RICOEUR, Paul. *Život, pravda, symbol*. Praha: I.S.E.(později OIKOYMENH), 1993.255s. ISBN 80-85241-23-3.

SENDER, Egon. *Ikony Krista: víra, umění, liturgie, teologie*. Kostelní Vydří:Karmelitánské nakladatelství, 2010, 340 s. ISBN 978-80-7195-398-2.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Pavla Vaňková

Obor: Husitská teologie- Psychosociální studia

Forma studia: prezenční

Název práce: Vybrané biblické symboly, jejich teologický a výtvarný význam

Rok: 2011

Počet stran: 74

Počet titulů české literatury: 18

Počet titulů zahraniční literatury: 1

Vedoucí práce: Prof.ThDr.Ján Liguš PhD.